

Zavod za varstvo kulturne dediščine
Restavratorski center

KONSERVATORSKI NAČRT

Mapa 01

naročnik:

Občina Šmartno ob Litiji, Tomažinova 2, 1275 Šmartno ob Litiji

ime enote:

Bogenšperk - Grad Bogenšperk

EŠD - evidenčna številka dediščine:

29

izdelovalec:

ZVKDS Restavratorski center, Poljanska 40, Ljubljana
Zanj: Jernej Hudolin, univ. dipl. inž. arh.

nosilec projekta:

mag. Boris Deanovič, univ. dipl. inž. arh.

sodelavci:

mag. Maja Oven Stanič, višja konservatorica
Špela Blažič, univ. dipl. inž. kraj. arh.

štev. kons. načrta in izvoda, kraj izdelave, datum

040/2011/ __, Ljubljana, november 2011

01-2		Kazalo vsebine konservatorskega načrta	
<i>ANALITIČNI DEL</i>			Str.
Mapa 1	01-2	Kazalo	3
	01-3	Podatki o izdelovalcih	3
	01-4	Splošni podatki o spomeniku	4
	01-5	Uvod	6
	01-6	Razumevanje spomenika in njegovih vrednot	6
	01-7	Družbeni pomen spomenika	32
	01-8	Ranljivost in ogroženost spomenika	42
<i>IZVEDBENI DEL</i>			
	01-9	Usmeritve za ohranjanje in varovanje spomenika	43
	01-10	Viri in literatura	48

01-3		Podatki o izdelovalcih konservatorskega načrta	
<i>Izdelovalec:</i>		<i>ZVKDS Restavratorski center Poljanska 40, 1000 Ljubljana Zanj: Jernej Hudolin, univ. dipl. inž. arb.</i>	
<i>Delovna skupina:</i>			
<i>um. zgodovina, nosilec sklopa:</i>		<i>mag. Maja Oven Stanič, univ. dipl. um. zgod. višja konservatorica</i>	
<i>krajinska arhitektura, nosilec sklopa:</i>		<i>Špela Blažič, univ. dipl. inž. kraj. arb.</i>	
<i>št. projekta, kraj, mesec in leto izdelave:</i>		<i>040/2011____, Ljubljana, november 2011</i>	

ANALITIČNI DEL		
01-4		Splošni podatki o spomeniku
01-4.1	EŠD	29
01-4.2	ime enote	Bogenšperk – Grad Bogenšperk
01-4.3	občina	Šmartno ob Litiji
01-4.4	katastrska občina	
01-4.5	parcelna številka	
01-4.6	lastnik	Občina Šmartno ob Litiji, Tomazinova 2, Šmartno ob Litiji
01-4.7	upravljavec	Javni zavod Bogenšperk, Bogenšperk 5, 1275 Šmartno ob Litiji
01-4.8	naročnik konservatorskega načrta	Občina Šmartno ob Litiji
01-4.9	nosilec posega	ZVKDS RC
01-4.10	pristojna strokovna služba: ZVKDS OE	ZVKDS OE Ljubljana
01-4.11	zanjo: vodja OE	Boris Vičič, univ. dipl. arheolog
01-4.12	konservatorski nadzor:	Modest Erbežnik, univ. dipl. um. zg. Petra Jernejec Babič, univ. dipl. inž. kraj. arh.

01-2	KAZALO VSEBINE KONSERVATORSKEGA NAČRTA
01-3	PODATKI O IZDELOVALCIH KONSERVATORSKEGA NAČRTA
01-4	SPLOŠNI PODATKI O SPOMENIKU
01-5	UVOD
01-6	RAZUMEVANJE SPOMENIKA IN NJEGOVIH VREDNOT
01-6.1	Izpis iz registra nepremične kulturne dediščine ter temeljni topografski načrt
01-6.2	Navedba aktov, ki določajo status spomenika
01-6.3	Opis in položaj spomenika v prostoru
01-6.4	Opis razvoja spomenika
01-6.4.1	Povzetki lastništva in pomembni lastniki
01-6.4.2	Povzetki stavbne zgodovine
01-6.4.3	Opis zgodovinskega razvoja parka
01-6.4.3.1	Vrt v 17. Stoletju – Obdobje Valvasorjevega življenja na gradu
01-6.4.3.2	Vrt v 18. Stoletju
01-6.4.3.3	Vrt v prvi polovici 19. Stoletja
01-6.4.3.4	Vrt v drugi polovici 19. Stoletja
01-6.4.3.5	Vrt v 20. Stoletju
01-6.4.3	Prenova
01-6.5	Primerjava s sorodnimi spomeniki
01-6.6	Materialno stanje spomenika in okolice
01-6.6.1	Poslopji na zahodni strani gradu
01-6.7	Opis sprememb rabe in upravljanja skozi čas
01-6.8	Dokumentacija stanja spomenika
01-6.9	Predhodne raziskave (kratek povzetek poročil o rezultatih sondažnih preiskav)
01-6.10	Manjkajoča informacija o spomeniku
01-7	DRUŽBENI POMEN SPOMENIKA
01-7.1	Obrazložitev kulturnega (zgodovinskega, estetskega) pomena
01-7.2	Obrazložitev razvojnega potenciala
01-7.2.1	Grad s pripadajočima gospodarskima poslopijema
01-7.2.2	Park
01-7.3	Obrazložitev vzgojnega pomena
01-7.4	Obrazložitev simbolnega, identifikacijskega pomena
01-7.5	Obrazložitev drugih pomenov (glede na specifiko spomenika)
01-7.6	Družbeni pomen spomenika- sinteza vseh pomenov
01-7.6.1	Pomen parka
01-7.7	Stopnja družbenega pomena
01-8	Ranljivost in ogroženost spomenika
01-8.1	Splošna ocena ranljivosti spomenika
01-8.2	Ocena ogroženosti spomenika

IZVEDEBNI DEL

01-9	Usmeritve za ohranjanje in varovanje spomenika
01-9.1	Splošne usmeritve
01-9.2	Usmeritve za ohranitev varovanih vrednot
01-9.3	Usmeritve za razvoj, spremembe in predelave
01-9.4	Ostale usmeritve/ dopolnitve na podlagi novih ugotovitev
01-10	Viri in literatura
01-10.1	Izbor virov
01-10.2	Izbor literature

01-5 Uvod

Grad Bogenšperk je za Slovenijo spomenik izjemnega pomena, pred vsem za to, ker je tu dolga leta živel in delal polihistor Janez Vajkard Valvasor. Poleg tega, da je postavil temelj proučevanju slovenske zgodovine, geografskih in etnografskih značilnosti tega ozemlja, je na tem mestu ustanovil bakroreznico in tiskarno, prav tako prvo tovrstno na slovenskem ozemlju.

Grad je v procesu prenove že od leta 1972. V njem je že deloma urejen muzej, nova stalna razstava pa je še v nastajanju. Ta konservatorski načrt bo opredelil naslednjo fazo del na grajski arhitekturi, prenovo grajskega parka in ureditev okoliških stavb.

Raziskave in analize preteklega in današnjega stanja vrtno-arhitekturne dediščine so potekale s pomočjo razpoložljivih zgodovinskih virov, s proučevanjem spomeniške substance ter z vrednotenjem vrtno-arhitekturne dediščine.

01-6 Razumevanje spomenika in njegovih vrednot

01-6.1 Izpis iz registra nepremične kulturne dediščine ter temeljnim topografskim načrtom (Ur. l. RS) z vrisano enoto in vplivnim območjem dediščine

OPIS ENOTE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE©

IDENTIFIKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Evidenčna številka enote:	29
Ime enote:	Bogenšperk - Grad Bogenšperk

OPIS ENOTE DEDIŠČINE	
Vrsta dediščine:	integralna dediščina
Tip enote:	profana stavbna dediščina
Obseg enote:	območje
Tipološka gesla enote:	grad s parkom, dom pomembne osebnosti, spominska soba, drevored, doprsje, grajska kapela, Marija Pomočnica
Tekstualni opis enote:	Štirtrakten grad z obrambnimi stolpi na treh vogalih je bil zgrajen v 15. stol., predelan v 16. in 17. stol. V 17. stol. je bil bivališče izjemne osebnosti J. V. Valvasorja, kateremu so 1991 postavili kip. V njem je lokalni muzej in ob njem park.
Datacija enote:	15. stol., druga četrtina 16. stol., 1533, zadnja četrtina 17. stol., 1679-1689, druga polovica 18. stol.

LOKACIJA ENOTE DEDIŠČINE	
Naselje:	BOGENŠPERK
Občina:	ŠMARTNO PRI LITJI
Lokacija:	Grad s parkom stoji nad vasjo Dvor pri Bogenšperku, ob robu širšega, razglednega pomola.

PRISTOJNOSTI	
Območna enota:	ZVKD Ljubljana

RAZGLASITEV	
Vrsta spomenika	spomenik državnega pomena
Akt razglasitve:	Odlok o razglasitvi gradu Bogenšperk za kulturni spomenik državnega pomena, Ur.l. RS, št. 81/99-3808, 46/2005-1871
Vrsta razglasitve:	stalna razglasitev do preklica
Veljavnost razglasitve:	6.10.1999 -

©Register kulturne dediščine

01-6.2 Navedba aktov, ki določajo status spomenika

Odlok o razglasitvi gradu Bogenšperk za kulturni spomenik državnega pomena, Ur. l. RS , št. 81/99-3808, 46/2005-1871.

Zakon o varovanju kulturne dediščine Slovenije (ZVKD-1), Ur. l. RS št. 16/2008, 123/2008, 08/2011, 30/2011

01-6.3 Opis in položaj spomenika v prostoru *(odnos do širšega prostora, vplivno območje, celovita obravnava arheoloških, arhitekturno krajinskih, etnoloških, tehničnih ter vseh ostalih sestavin spomenika...)*

Grad Bogenšperk se nahaja jugovzhodno od Litije in je od nje oddaljen 8 km.¹ Stoji na vzpetini Strmec, na nadmorski višini 412 m, nad zaselkom Dvor, blizu Šmartna pri Litiji. Cesta, ki vodi skozenj prot Dvoru se povezuje skozi Radohovo vas do dolenske magistrale.²

Slika 1: Lokacija Bogenšperka

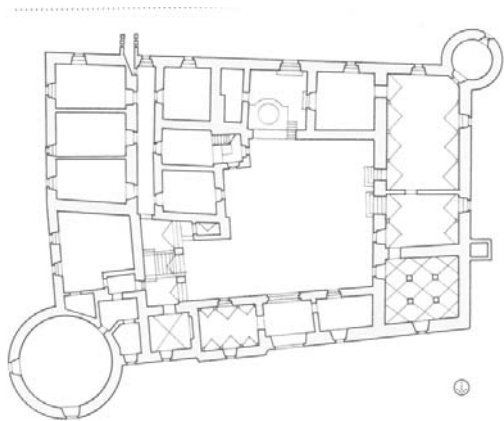

Slika 2: Bogenšperk & okolico iz Franciscejskega katastra, 1869

Grajska stavba je skoraj pravilno orientirana sever-jug. Sestavljajo jo štiri dvonadstropni trakti, ki obdajajo pravokotno notranje dvorišče. Trije vogali se zaključujejo z različno visokimi in oblikovanimi stolpi. Glavno fasado gradu predstavlja zahodni trakt, ki se na obeh straneh zaključuje s stolpoma, vhodno os pa poudarja polkrožni vhod s kamnitim renesančnim portalom nad katerim se nahaja majhen lesen balkon s strešico. Okrogli SZ stolp je široko zasnovan in izstopa iz grajskega tlorisa. Po višini je skoraj izenačen z obdajajočima bivalnima traktoma, v notranjščini pa podkleten. SV stolp je pravokotnega tlorisa, za nadstropje višji in nepodkleten. Iz osnovnega grajskega tlorisa ne odstopa.

¹ - Roman Savnik (ur.): Krajevni leksikon Slovenije, II. Knjiga: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del, 1971, str. 261.

² - Božo Otorepec: Bogenšperk (od tod cit.: Otorepec, 1976), 1976, str. 3.

Slika 3: Talni načrt pred pričetkom prenove, INDOK Slika 4: Dostop do gradu z zahodne smeri

JV stolp je vitek in okroglega tlorisa. Je za nadstropje višji od sosednjih dveh traktov. Pod streho ga obdaja konzolni venec.

Ta stolp je služil za opazovanje in obrambo. Po linah sklepamo, da so do njegovega vrha vodile polžaste stopnice. Najmlajši vzhodni trakt s stolpno uro v Valvasorjevem času še ni bil organsko povezan z njim.

Slika 5: Pogled na vzhodni trakt z vzhoda s pomožnim vhodom in plastiko Neptuna z Grmač

Slika 6: Pogled na JV stolp

Dvorišče je tlakovano s kamnitimi ploščami. Zaznamujejo ga arkade, ki se nahajajo v pritličju zahodnega trakta in pritličju ter prvem nadstropju severnega trakta. Iztekajo se v SV stolpu. Skozi vzhodno grajsko krilo vodi prehod mimo vodnjaka na vrt.

Slika 7: Dvoriščne arkade zahodnega trakta

Slika 8: Dvoriščni stolp z renesančnim pomolom

Okna na grajskih fasadah so različno oblikovana, večinoma opremljena s kovanimi mrežami. Okenski okviri so obdani s profiliranimi karnisami in delno policami.

V pritličju, levo od glavnega vhoda se nahajata dve neogotski okni, v levem zgornjem kotu je manjši pomol z mašikuli.

Na severni in vzhodni strani stavbe se nahajata pomožna vhoda. V 1. nadstropju južne fasade se nahaja poznoromansko oblikovana bifora iz srede 19. stoletja.

Po drugi svetovni vojni so ostali le zidovi gradu, brez oken, vrat, parketov in drugega stavbnega pohištva. Današnja notranjščina je zato rezultat dolgoletnih prenov na objektu.

Notranjščina:

Celoten severni trakt, kot tudi SZ stolp sta podkletena. Klet je obokana, oboki pa slone na zidanih slopih. Od tu vodi dostop do podzemnega vira studenca, dostop do katerega je vklesan v živo skalo. V pritličju iz vhodne veže, pokrite z mozničenim stropom, skozi profiliran neogotski portal vstopimo v neogotsko kapelo, ki je križnorebrasto obokana. Z enostavnimi mozničenimi stropi je pokritih še nekaj drugih prostorov v pritličju. Veliko, z oprogo predeljeno gostinsko sobo v južnem traktu (nekdanji kleti) pokriva plitek banjast obok s sosovodnicami, oprt na močne obstenske sople. Iz tega prostora vodi nekaj stopnic do manjše izbe, v pritličju JZ stolpa. Njen križnorebrasti obok sloni na štirih nizkih, čokatih stebrih iz sivega apnenca s preprostimi kapiteli iz gostega rumenega peščenjaka.

V severnem traktu, kjer se je nekoč nahajala Valvasorjeva knjižnica, je danes urejena poročna dvorana. Pokriva jo raven kasetiran strop, iz nje pa je dostopna t.i. skrivna soba. Leta 1992 so v dvorani namestili orgle Gerharda Schmidta.³

V severnem traktu se poleg arkadnega hodnika nahajajo druge sobe z muzealijami. Arkadni hodnik vodi skozi zahodno arkadno galerijo, z nekdanjo zunaj na konzole oprto oltarno nišo v južni trakt. V južnem traktu se nahaja nekdanja Valvasorjeva študijska soba. Ta je povezana s prostorom v katerem je danes rekonstruirana Valvasorjeva grafična delavnica. Valvasorjeva soba je obokana, delavnica pa je pokrita s starimi mozničnimi stropi. Obok v Valvasorjevi sobi je enak kot v sobi na istem mestu v pritličju, oprt na štiri stebre, tokrat izdelane iz marmorju podobnega črnega apnenca. Strope soban v drugem nadstropju pokriva več (prvotnih?) mozničnih starih stropov. Nekaj sob je obloženih s parketi, ki so baročni (oziroma narejeni po baročnih vzorcih?). Celotno nadstropje je namenjeno muzejski dejavnosti.

³ Stopar: Bogenšperk, 2001, str. 18.

Na podstrešju SZ stolpa so ohranjeni mašikuli in ob njih strelnice. Te so delno nameščene pri tleh, namenjene streljanju leže.

Slika 9: Valvasorjeva delovna soba, današnja interpretacija

Slika 10: Vodnjak v grajski kleti

Slika 11: Klet v SV grajskem stolpu

Slika 12: Obnovljeni arkadni hodnik v južnem traktu

Na zahodni strani gradu, se ob današnjem parkirišču nahajata dva objekta, ki jih prepoznamo kot Pollandovo hišo in gospodarsko poslopje. Slednje opazimo na Valvasorjevih grafikah. Pollandova hiša je vpisana v Register nepremične kulturne dediščine (EŠD: 11150). Gre za pritlični objekt, deloma podkleten, pravokotnega tlorisa. Podstrešje je bilo tudi prvotno izkoriščeno, nad strešino sta bila dva dvignjena zatrepa, pokrita z bobrovcem.

Slika 13: Pollandova hiša z obnovljeno streho, zahodno od gradu

Slika 14: Gospodarsko poslopje na zahodni strani gradu

01-6.4 Opis razvoja spomenika

01-6.4.1 Povzetek lastništva in pomembni lastniki

Grad Bogenšperk je bil zgrajen po potresu leta 1511, ko je bilo mnogo poslopij poškodovanih ali porušeni.⁴ Prva izrecna omemba izvira iz leta 1533, ko se v neki listini omenja bogenšperški grajski skrbnik Jurij Benči Jorg Wentschhitsch phleger zu Wagensperg (Jurij Brnčič).⁵ Leta 1544 je Hans Wagen zu Wagensperg zapisal svoji ženi Heleni za prinese doto 2.000 gld. svoj grad Velenje s pristavo. Wagni so se takrat že cepili na kranjsko in štajersko vejo. Na Bogenšperku je za Hansom zagospodaril njegov brat Krištof. Zaradi uspehov v boju proti Turkom je kralj Ferdinand I. dovolil združiti stara grba rodovin Wagen in Lichtemberg. Takšen grb z letnico 1558 je vzidan na Bogenšperku.⁶ Wagni so bili lastniki gradu do leta 1627.⁷ Zadnji v rodbini se je zatekel v oskrbo k Avguštcem v Ljubljano in jim nameraval zapustiti grad, vendar je ta zaradi zadolženosti po njegovi smrti pripadal glavnemu upniku, lekarnarju, Horaciju Carminelliju. Sledili so lastniki: Krištof Gottschedt, Jurij Kajzel (Kheysell) in Franc Albrecht Kajzel (Kheysell). Leta 1672 sta od slednjega grad odkupila Janez Vajkard Valvasor in njegova žena.

Janez Vajkard Valvasor je na gradu vzpostavil grafično zbirko in knjižnico z nekaj tisoč knjigami, ki sta daleč presegali intelektualne razmere takratnega Kranjskega plemstva. Poleg različnih raritet, ki jih je zbiral, je imel tudi zbirko matematičnih inštrumentov (s posebnim magnetom, ki je lahko dvignil 42-krat težje železo od njega). Njegova bakroreznica, v katero je privabil vrsto pomembnih domačih in tujih bakrorezcev in tiskarjev tistega časa, je delovala do izida Slave vojvodine Kranjske (1681). Slednja je bila ena redkih knjig, ki jo je posedovala večina Kranjskega plemstva tistega časa,

⁴ Modest Erbežnik: Dnevi evropske kulturne dediščine, Kulturne poti, 2000, Vodnik po spomenikih, Grad Bogenšperk (od tod cit: Erbežnik: Bogenšperk, 2000), 2000, str. 41.

⁵ Ivan Stopar: Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska – druga knjiga, Med Bogenšperkom in Mokricami, 2001 (od tod cit.: Stopar: Bogenšperk, 2001), str.11

⁶ Stopar: Bogenšperk, 2001, str. 11

⁷ Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 41.

ki sicer večinoma ni imela bogatih knjižnih zbirk.⁸ Poleg tega, da so predstavniki družin v njej lahko našli sliko svojega gradu, grba in družinske legende, je bila to prva knjiga, ki je zbujala identifikacijsko prijemališče – Kranjsko kot domovino.⁹ Valvasor je na svoj dvor vabil tudi različne druge učenjake in umetnike tistega časa. Eden takih je bil slikar, danes znan prav po Valvasorjevem vzdevku – Almanach. Danes predstavlja enega najpomembnejših delujočih slikarjev tistega časa na našem ozemlju. Čeprav je slikal tudi freske na gradovih: Bokalce, Polhov Gradec, Zonek, je najbolj znan po svojih oljih. Med njimi Narodna galerija hrani sliko Kvartopirci I., na kateri naj bi bil upodobljen prav Valvasor.

Slika 15: Kvartopirci I, Valvasor naj bi bil tretja oseba z desne

Slika 16: Janez Vajkard Valvasor

Leta 1692 je moral Valvasor zaradi prezadolženosti prodati grad Andreju pl. Gandinu. Za njim ga je podedovala hči Marija Frančiška Ivana poročena Höffern. Dediči njenega sina so močno zadolženi posestvo leta 1774 prodali upniku Mihaelu Skubeju. Leta 1791 ga je odkupil Janez Štefan Bogataj (Wogathay), njegov sin Ignac pa ga je leta 1853 prodal Weriandu knezu Windischgrätzu. Rodbina je ostala lastnik do konca druge svetovne vojne.¹⁰

Pomembna osebnost, ki je na Bogenšperku živela od leta 1905 naprej je bila vojvodinja Mecklenburška, rojena kot princesa Marie von Windisch-Graetz. Že kmalu po svojem prihodu v Bogenšperk je pričela z izkopavanji gomil in na Slovenskem ozemlju izkopala vrsto svetovno pomembnih gomil železne dobe (Vače, Stična, Magdalenska gora, Šmarjeta itd.) Izkopavala je po Kranjskem in v Hallstattu. Izjemno pomembne najdbe je hranila na Bogenšperku, kjer je zbirka obsegala tri velike sobane v prvem nadstropju gradu. Zbirko so leta 1924 prepeljali v Deželni muzej (današnji Narodni muzej Slovenije), ki pa kljub nizki ceni (50.000 dinarjev) ni imel denarja za odkup, prav tako pa se za odkup ni odločilo tedanje Ministrstvo za kulturo s sedežem v Beogradu.¹¹ Neprecenljiva zbirka je bila zato prodana v Združene države Amerike in je za Slovenijo za vedno izgubljena.

⁸ Nizko plemstvo je v svojih knjižnicah v 17. Stoletju posedovalo največ 10 knjig, ki so bile po večini molitveniki. Velika knjižnica visokega plemstva je obsegala več kot 50 knjig, izjemno velika pa 100 knjig. Velikih in zelo velikih knjižnic je v 51 popisanih zapuščinah na Kranjskem osem. Marko Štuhec: Almanach in slikarstvo druge polovice 17. Stoletja na Kranjskem, O kranjskem plemstvu v času Almanachovega delovanja na Kranjskem, 2005, str. 106.

⁹ Ibid. str. 108.

¹⁰ Otorepec, 1976, str. 113-14.

¹¹ Janez Dular: Kako je nastala in zakaj je odšla na tuje Mecklenburška zbirka, ARGO 52/1-2 (od tod cit: Dular: 2009), 2009, str. 31 – 44.

Slika 17: Vojvodinja Paul Friedrich von Meckleburg-Schwerin leta 1913 v Stični

Med vojno je bila v gradu okupatorska postojanka. Po njej je postal prizorišče vandalizma in ropanja. V letih 1949 – 1964 so v njem prebivali Jezuiti.

Leta 1968 ga je prevzel investicijski biro Trbovlje, ki ga je nameraval preurediti v muzej in hotel, vendar ga je zaradi pomanjkanja finančnih sredstev v letu 1972 vrnil občini Litija. Istega leta je Zavod za varstvo kulturne dediščine začel grad sistematično prenavljati.¹² Od leta 1998 je upravljavec Javni zavod grad Bogenšperk.

01-6.4.2 Povzetek stavbne zgodovine

Najstarejši stavbni del gradu je SV stolp, ki je sprva stal samostojno in kaže preplet gotskih in renesančnih stilnih prvin, ki se odražajo v poznogotsko oblikovanem vogalnem pomolu na polkrožnih kamnitih konzolah ter gotskem oknu ob pomolu. Gotsko okno se zaključuje v krogovičje. V nadstropjih pa se nahajajo renesančno oblikovana okna. Kamniti renesančni vhodni portal v ta stolp so pripeljali od drugod in vzdali leta 1976.¹³ Stolp je vseskozi funkcioniral kot osnovna bivalna enota gradu, kar se vidi po dimnikih in izstopajočih straniščih na konzolah (ajžljih). Tik ob stolpu je grajski vodnjak, izkopan v živo skalo, na katere temeljih stoji stolp. Stolp je skupaj z okroglim JV stolpom sprva povezoval obzidje z lesenim obrambnim hodnikom, ki je ščitil stolp do vodnjaka. JV stolp pa je služil za opazovanje in obrambo. Modest Erbežnik piše, da najmlajši vzhodni trakt še v Valvasorjevih časih ni povezoval oba stolpa,¹⁴ vendar to z Valvasorjevih upodobitev ni razvidno.

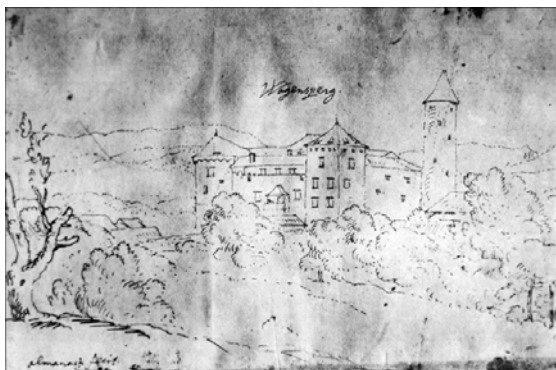
Najstarejše upodobitve gradu torej segajo v čas, ko je v njem s svojo družino prebival Valvasor. Grad na Almanachovi skici se nekoliko razlikuje od verjetno poznejših grafik v Slavi vojvodine Kranjske in Topografiji.

¹² Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 42.

¹³ Ibid., str. 43.

¹⁴ Ibid. loc. cit.

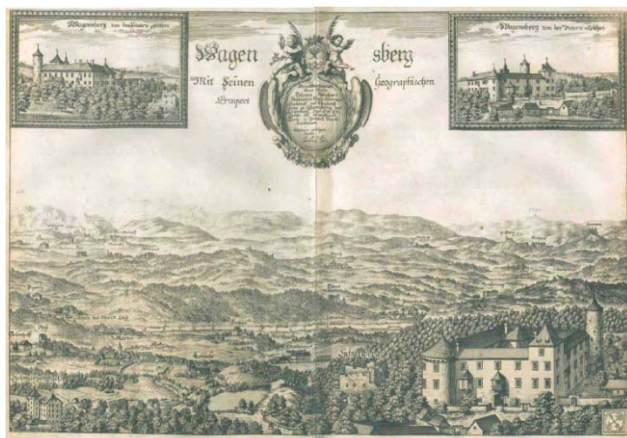
Različna je tudi členitev zahodnega trakta, ki je na bakrorezu iz Topografije členjena z vodoravnimi ločnimi zidci, česar ne opazimo niti na grafikah iz Slave vojvodine Kranjske. Manjše število okenskih odprtin na zahodnem traktu Almanachove skice lahko pripišemo hitri tehniki skiciranja, ki se osredotoča le na bistvo in ne na detajl.

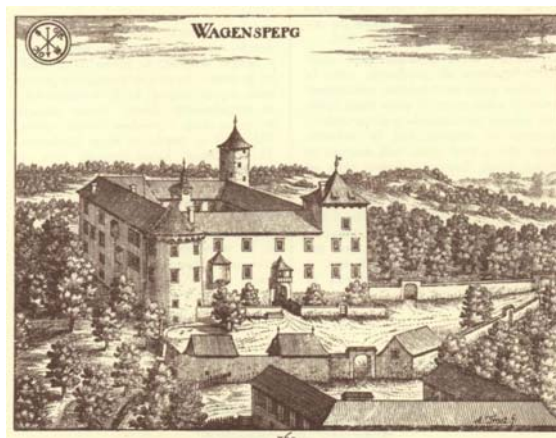
Slika 18: Almanachova risba Bogenšperka iz 2. polovice 17. stoletja (Bogenšperk, 2011)

Slika 19: Grad Bogenšperk s sprednje strani na bakrorezu v Valvasorjevi Topografiji (Trost, cit. po Valvasor, 1689)

Slika 20: Prikaz posestva Bogenšperk v Slavi vojvodine Kranjske, bakrorez (Valvasor, 1689)

Slika 21: Posestvo Bogenšperk z zahodne strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689: XI: 620)

Slika 22: Posestvo Bogenšperk z zahodne (vstopne) strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689)

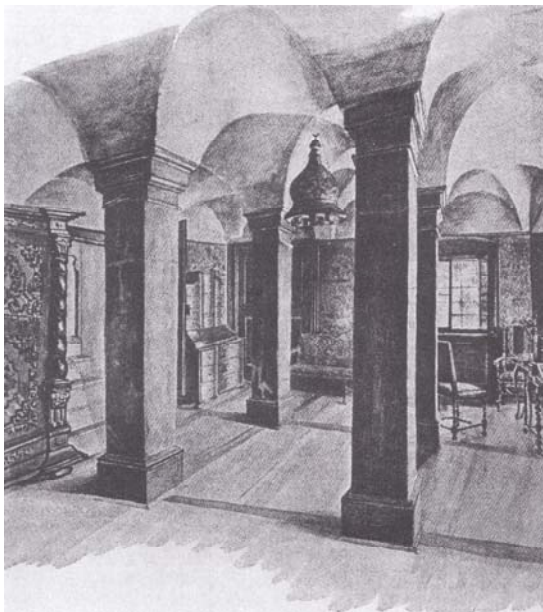
Slika 23: Posestvo Bogenšperk iz zadnje (SV) strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689)

Grad se je širil proti zahodu. Oba stolpa in južni trakt do vzhodnega stolpa so bili zgrajeni skoraj sočasno in odražajo renesančni stil gradnje. Med tem, ko so v JZ stolpu strelne line še vidne, so v SZ bile zazidane že med leti 1679 in 1689. Na fasadi podprto s konzolami, v prvem nadstropju, opazimo tristransko nišo. To je bil apsidalni zaključek nekdanje grajske kapele.

Niša, leseni balkon nad vhodom in strelne line na okroglem stolpu so bili rekonstruirani oziroma prezentirani med zadnjo prenovu. JV stolp je današnjo obliko domnevno dobil po letu 1759. Takrat je namreč vanj udarila strela in povzročila požar.

Dvoriščne arkade, nekdanje stopnišče, ki je vodilo v prvo nadstropje in večina kamnitih okenskih okvirov je nastalo v obdobju baroka.¹⁵

Knezi Windisgrätzki so grad skušali nekoliko posodobiti. V južnem traktu so v nadstropju vgradili neoromansko biforo, v pritličju pa so v spomin na zlato poroko kneza Werianda Windisgrätzka s kneginjo Eleonoro, roj. Princezo Lobkowitz, leta 1862 uredili neogotsko kapelo.¹⁶

Slika 24: Ivana Kobilca, Valvasorjeva soba na Bogenšperku, Risba, Dom in svet, 1900

01-6.4.3 Opis zgodovinskega razvoja parka

Upodobitve posestva Bogenšperk zasledimo predvsem v treh Valvasorjevih delih, in sicer v Slavi vojvodine Kranjske, Skicni knjigi za Topografijo Kranjske in v Topografiji Kranjske.

Do razlik prihaja med prvotnimi risbami (Skicna knjiga za Topografijo Kranjske) in končnimi bakrorezi (Topografija Kranjske, Slava vojvodine Kranjske), na kar nas opozori že Tomanova (2004). V Skicni knjigi za Topografijo Kranjske (Valvasor, 1678: 326) so natančneje prikazane le grajene strukture in sam grad in le večji primerki vegetacije. Na bakrorezih Topografije Kranjske in Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1678: 621) pa so vse krajinske lastnosti in posamezni elementi krajine natančno prikazani.

Večina zgodovinskih vrtov, prikazanih na Valvasorjevih bakrorezih, namreč ni povsem natančna in posledično ne tako verodostojna. Vendar pa pri posestvu Bogenšperk lahko predvidevamo, da gre

¹⁵ Ibid. str 43- 44.

¹⁶ Stopar: Bogenšperk, 2001, str. 22

za izjemo, saj so v času nastajanja bakrorezov na gradu Bogenšperk živeli tako Valvasor kot tudi njegovi pomočniki in so tako dobro poznali okolico gradu.

01-6.4.3.1 Vrt v 17. stoletju - obdobje Valvasorjevega življenja na gradu (1672-1692)

V Slavi vojvodine Kranjske je Valvasor takole opisal svoje posestvo Bogenšperk:

"V deželnem jeziku se grad in gospostvo Wagensperg imenuje Bogenšperk; leži na Dolenjskem, štiri milje od Ljubljane. Ta grad je še eden tistih starih gorskih gradov, sezidanih na visokem hribu sredi gozdov. Ima razgled daleč na visoke snežnike proti Koroški in Štajerski, čist in zdrav zrak, sicer ne ravnine, kljub temu pa polja po hribih, preizvrstno sadje vsake vrste — češnje so štiri ali pet na enem peclju — v bližini vinske gorice in nedaleč od gradu lep črn in rumen marmor, ki sem ga na svojem mestu že popisal.

Čeprav leži grad visoko, je vendar prav blizu studenec (poleti je ledeno mrzel) in ribnik. Ravnine ni prav nič, vse je samo pobočje (Valvasor, 1689: XI: 619)."

"Bil sem tudi — ne da bi se hvalil — prvi, ki je vpeljal v to preslavno vojvodino Kranjsko bakrotiske. Da, tukaj na Bogenšperku sem 1678. leta sam napravil tako delavnico in pri sebi v gradu vzdrževal nekaj let bakrorezce in bakrotiskarje (Valvasor, 1689: XI: 620)."

Iz citiranega besedila lahko razberemo podobo in lego gradu ter izvemo, da je grad že v času Valvasorja obdajal gozd in da so pobočja prekrivala polja, v bližini gradu pa so imeli zasajeno sadno drevje in urejen ribnik. Izvemo tudi, da so tako Valvasor kot njegovi pomočniki v času nastajanja bakrorezov živeli na gradu in tako dobro poznali njegovo okolico.

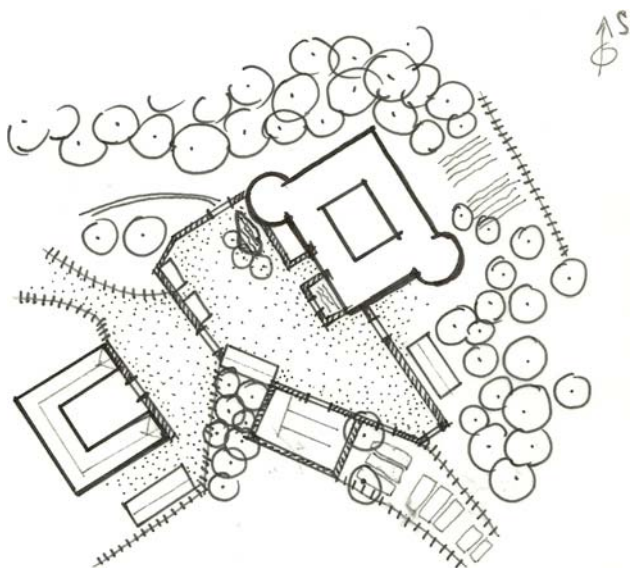
V knjigi Spomini barona Valvasorja (Kovač, 1973) so zbrani in opisani dogodki iz njegovega življenja, med drugi tudi opis posestva Bogenšperk. Življenje v gradu Valvasor opisuje takole:

"Otroci prav sedaj kričijo spodaj pred gradom v negovanem vrtu poleg zelenjavnega vrta, ki sem ga dal urediti na južni strani, kjer je nekaj ravnega sveta. Drugače pa tukaj ni ravnine, zakaj Bogenšperk stoji na hribu, od koder se vidijo gorenjski snežniki in štajerski hribi na oni strani Save. Pobočje se od gradu na tri strani spušča navzdol in je pokrito z gozdovi, njivami in sočnimi tratami. Zrak je tukaj zdrav in čist in ne manjka nam prvovrstnega sadja vsake vrste (Kovač, 1973: 111)."

"Že deset let je, odkar sem si iz dediščine kupil ta grad in obenem še napol podrti Libtenberk ter Črni potok doli v dolini. Kmalu po tistem, ko sem se tukaj naselil s svojo mlado ženo Ano Rosino (meni je bilo ob poroki 31 let, njej pa šele 14), sem ob poti, ki iz gradu zavije proti Šmartnemu, dal zasaditi lipov drevored (Kovač, 1973: 111, 112)."

In kasneje nadaljuje: *"Lipam se res še skoraj nič ne pozna, da sva z Ano Rosino poročena že deset let in da nama je Bog naklonil že sedem otrok, od katerih pa so trije že na onem svetu (Kovač, 1973: 112)."*

Na podlagi zgornjega opisa lahko ponovno razberemo lego in izgled posestva. Izvemo, da je bil ob gradu, na njegovi južni strani, poleg zelenjavnega vrta urejen tudi "negovani" oziroma okrasni vrt. Iz besedila razberemo tudi, da je dal prav Valvasor posaditi lipov drevored severozahodno od gradu, ob poti, ki vodi iz Šmartnega.

Slika 25 : Shematski prikaz tlorisa, nastalega na podlagi Valvasorjevih bakrorezov in opisov

Iz časa Valvasorjevega življenja na gradu si, na podlagi njegovih skic, bakrorezov in opisov, lahko predstavljamo značilnosti tedanjega parka oziroma posestva.

Pred glavnim vstopom v grad (na zahodni strani) se je nahajal sadni vrt, in sicer na levi in desni strani ob vhodu. Obdan je bil s pravokotno oblikovanim zidom in vstopnimi portali. Levo od glavnega vhoda se je nahajal ribnik nepravilne oblike, v katerem so plavale race. Ob ribniku je stalo par (dve ali tri) dreves. Zahodno od gradu je vodila dostopna cesta iz Šmartnega, ob kateri je bil zasajen lipov drevored. Na mestu dostopa iz omenjene ceste v predprostor gradu pa se je oblikoval nekakšen trg oziroma odprti prostor. Odprti prostor pred gradom so na zahodnem delu obrobjali spremljajoči objekti z zidovi in se zaključili s hlevi za konje. Jugozahodno od odprtega prostora, kjer se teren strmo spušča, so se nahajale posamezne zelenjavne gredice, ki jih je uokvirjal kamniti zid s portali. Ob gradu, na njegovi južni strani, se je nahajal t.i. "negovani" oziroma okrasni vrt. Okrasni vrt je bil na zahodni strani obdan s kamnitim zidom ter posameznimi nepravilno razporejenimi drevesi. Točne lokacije okrasnega vrta ne moremo določiti, saj ga na bakrorezih zakrivajo krošnje dreves, v tekstualnem delu pa lokacija ni dovolj natančno opredeljena. Na vzhodni strani gradu se je nadaljeval bosketni del (prevladuje vegetacija, večinoma še strižena v geometrijske oblike) brez neke smiselne razporeditve. Najverjetneje pri bosketnem delu vrta ni šlo za načrtno saditev. Na ravnini na vzhodni strani gradu so bile urejene pravokotne zelenjavne grede.

Poleg Skicne knjige za Topografijo Kranjske, Topografije Kranjske in Slave vojvodine Kranjske sta zgodovinsko pomembna vira tudi Jožefinski kataster za Kranjsko, nastal med leti 1763 in 1787 ter Franciscejski kataster za Kranjsko, nastal med leti 1823 in 1869.

01-6.4.3.2 Vrt v 18. stoletju

Jožefinski vojaški kataster za Kranjsko (1763-1787) prikazuje znotraj posamezne katastrske občine zemljišča, razdeljena na osnovi topografske lege na več manjših zaključenih posestnih enot (Arhiv RS, 2011). Merilo omenjenega zemljevida je preveliko in posledično premalo natančno, da bi lahko razbrali posamezne vrtno elemente in informacije.

Slika 26: Jožefinski kataster (Jožefinski ..., 1787)

01-6.4.3.3 Vrt v prvi polovici 19. stoletja

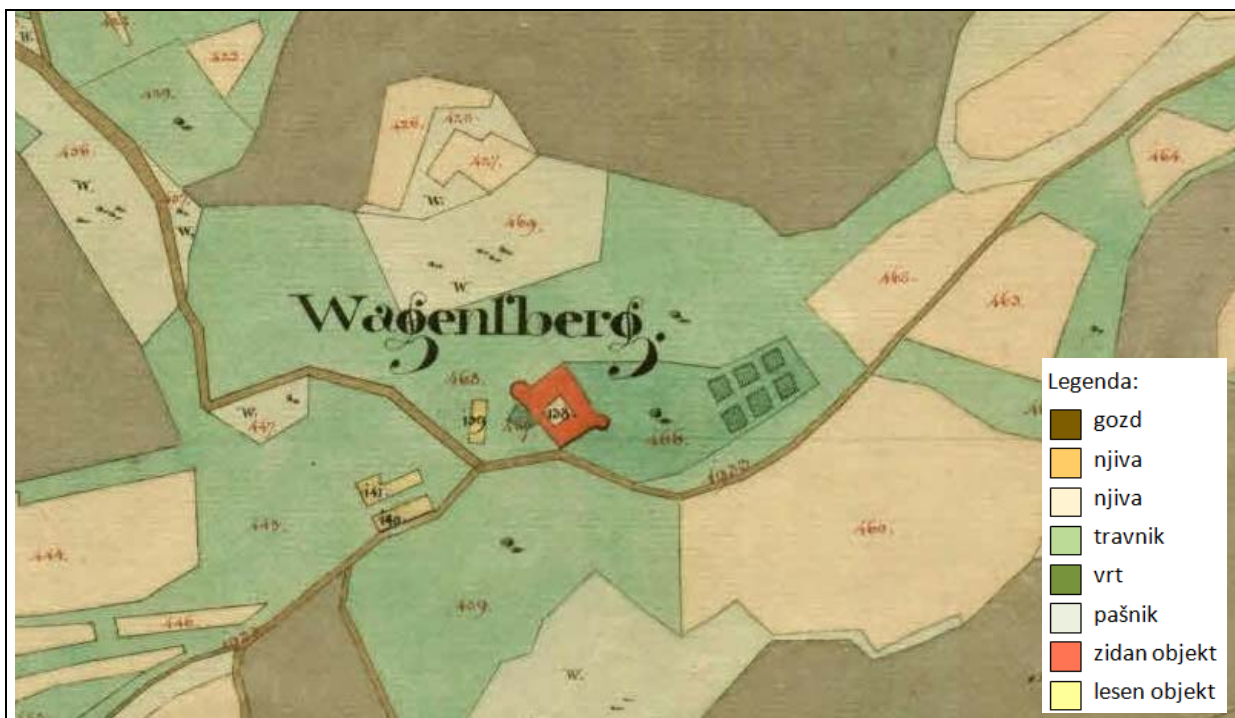
Franciscejski kataster za Kranjsko (1823-1869) predstavlja edini grafični vir časovnega obdobja prve polovice 19. stoletja. Iz omenjenega grafičnega prikaza lahko razberemo osnovni koncept vrta (njegovo lego glede na stavbni objekt in njegovo velikost). Vrt gradu Bogenšperk je v začetku 19. stoletja v primerjavi z ureditvijo v 17. stoletju nekoliko manjši na zahodnem delu gradu, medtem ko je bil na vzhodni strani večji prostor, razdeljen v šest manjših pravokotnih smiselno organiziranih enot. Ostale površine je zaraščal travnik s posameznimi drevesi. Iz zemljiškega katastra je lepo razvidna tudi raba tal tedanjega časa. Grad je bil večinoma obdan s travniki, na južnem delu zasledimo manjši gozdiček, po pobočjih pa so se razprostirali pašniki in urejeni nasadi vinske trte ter gozd. Lepo je vidna tudi lega gradu in ostalih pripadajočih objektov, kot tudi sam potek poti ob gradu.

Na izseku iz Franciscejskega katastra opazimo, da ni več prisotnega lipovega drevoreda, ki ga je dal zasaditi Valvasor, ob dostopni cesti iz Šmartnega. Prav tako ni več prisotnega ribnika z racami pred gradom. Celoten vstopni del parka je ožji in manjši v primerjavi s stanjem iz Valvasorjevega časa.

01-6.4.3.4 Vrt v drugi polovici 19. stoletja

Obdobje druge polovice 19. stoletja je slabo dokumentirano. Za ta čas je bilo značilno pogosto menjavanje lastnikov gradu. Parcelno delitev prvotnega vrta so ohranili tudi v 19. stoletju, čeprav so v času Windischgrätzov na novo zasadili parkovno drevje in vrt delno preuredili v pozno krajinskem slogu. Prav v tem obdobju so najverjetneje zasadili tudi dvojni lipov drevored vzhodno od gradu, ki je ohranjen še danes. Namreč pri preučevanju

Franciscejskega katastra, v katerega so že vrisovali drevorede, smo ugotovili, da takrat na tem mestu drevored še ni bil prisoten. Dobro ohranjen dvojni lipov drevored danes predstavlja pomemben element vrtno umetnosti in najbolj izrazito veduto v parku.

Slika 27: Izsek iz Franciscejskega katastra (Franciscejski ..., 1869)

01-6.4.3.5 Vrt v 20. stoletju

Druga svetovna vojna je predstavljala prelomnico tudi za Bogenšperk. Do 2. sv. vojne so v gradu živeli grofje Windischgrätz, ki so v času kapitulacije Italije zapustili grad in s seboj odnesli največje dragocenosti. Ob koncu vojne leta 1945 je bil grad precej uničen in v celoti izropan. V njem je bila nekaj časa vojaška bolnišnica, leta 1949 pa so se vanj naselili menihi - jezuiti, ki so v gradu ostali do leta 1966. V tem času je bil grad z okolico kar dobro vzdrževan. Po njihovem odhodu so leta 1964 grad s posestvom v upravljanje prevzeli Investicijski biroji Trbovlje, pod vodstvom občine Litije, vendar pa so se načrti izjalovili. Po letu 1972 se je začela sistematična obnova gradu, ki je danes v lasti Občine Litija, z njim pa od leta 1998 upravlja Javni zavod Bogenšperk.

Slika 28: Bogenšperk na stari razglednici iz leta 1908 (Bogenšperk, 2011)

Iz razglednice lahko razberemo, da se je okolica gradu precej spremenila v primerjavi s starejšimi viri. Ob današnji Pollandovi hiši je opaziti več objektov pred gradom.

Investicijski biroji Trbovlje so pripravili dokumentacijo Zaščita okolja gradu Bogenšperk, ki jo je leta 1969 izdal Zavod za spomeniško varstvo Ljubljana. V omenjeni dokumentaciji (Dokumentacija..., 1969) je pripravljena vsa podrobna dokumentacija za načrtovana dela na področju arhitekture in gradbenih del. Na področju krajinske arhitekture so smernice urejanja zelo ohlapne in nepopolne, saj manjkajo načrti predvidenih ureditev posesti Bogenšperk.

Na podlagi podrobnejšega opisa povzetega iz dokumentacije je razvidno, da je današnja terasna plata ob južni strani gradu nastala v času prenove gradu. S tem pa je bila najverjetneje uničena spomeniška substanca, saj naj bi se prav na tem mestu po Valvasorjevih opisih nahajal "negovani" oziroma okrasni vrt (Valvasor, 1689). V omenjeni dokumentaciji se torej niso dovolj posvetili proučevanju vrtno-arhitekturne dediščine, prav tako niso vanjo vključili zasaditvenih načrtov okolice gradu, niti podatkov o posameznih vrstah predvidene vegetacije.

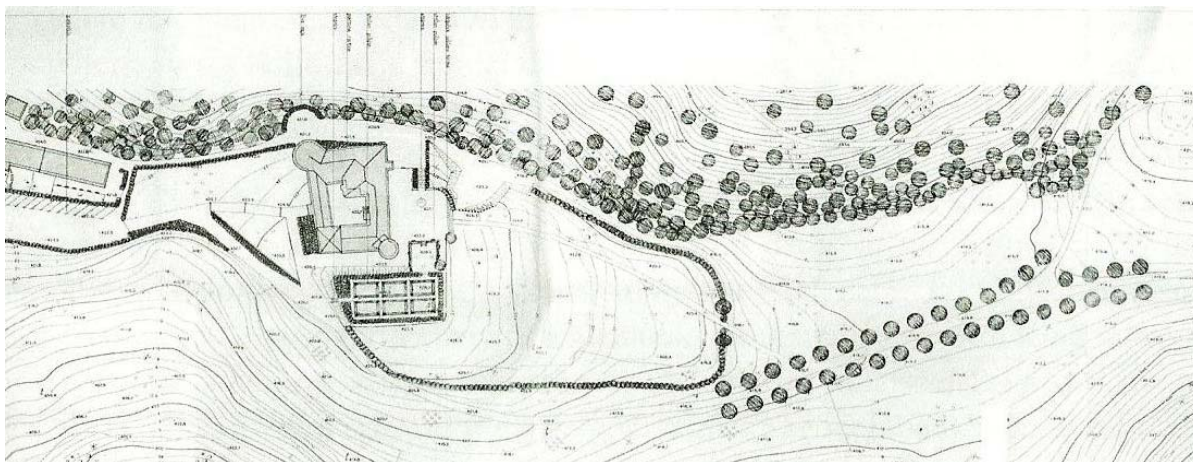
S prenovo je grad s pripadajočo okolico kulturno zaživel in danes predstavlja enega izmed najbolj priljubljenih gradov pri nas. V fazi obnove gradu so kasneje preuredili dostop in uredili parkirišče, zgolj za oživitev gostinske dejavnosti. Prav ta turistična raba graščin in dvorcev je tista, ki najbolj ogroža vrtno-arhitekturno dediščino (Ogrin, 1995).

Parkirišče se v oblikovalskem smislu ne navezuje na sam dostop do gradu, mogoče ga celo nekoliko razvrednoti, saj je neprimerno umeščeno v prostor.

Geodetske meritve iz leta 1978 pa so dejanski pokazatelj stanja posestva v času obnove gradu. Iz načrtov so lepo razvidne dovozne ceste in ostale poti, spremljajoči objekti in sama oblika terasnega platoja na južni strani gradu. Vrisan je tudi lipov drevored na vzhodnem delu, vidne so zasaditve nekaterih živih mej, čeprav je samega rastlinskega gradiva zelo malo.

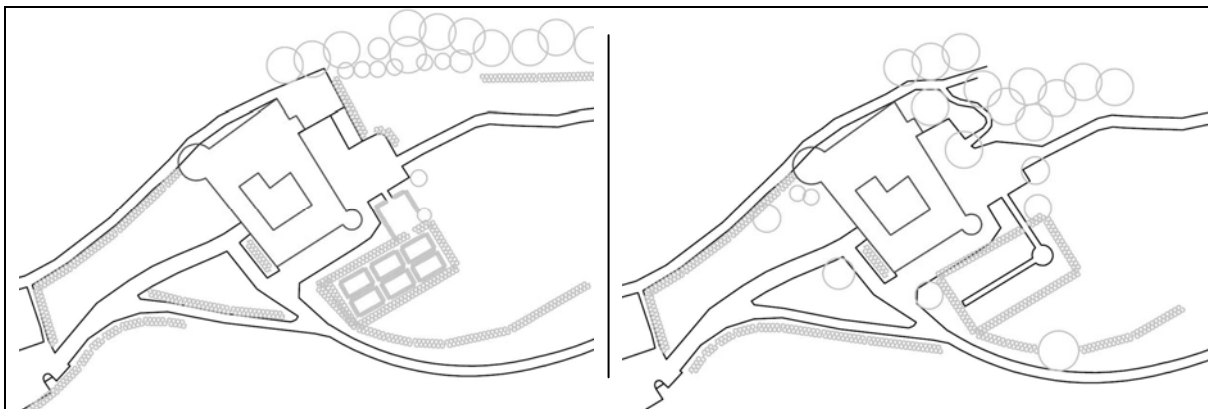
Konservatorski program iz leta 1984 je predvideval ohranitev peščene terase ob gradu, kulturnih teras na pobočju, živih mej (katere uokvirjajo kulturne terase), lipovega drevoreda in dveh lip na prehodu teras v travnik, ohranitev ostanka drevoreda, dveh grmov pušpana in kamnitega useka. Predvidene žive meje potekajo po parcelnih mejah Franciscejskega katastra. Drevesi v zaključku živih mej predstavljata vhod v ožje območje spomenika in tako uokvirjata pogled iz lipovega drevoreda proti gradu. Okrasni vrt na vrhu terasnega platoja pa predstavlja reinterpretacijo Valvasorjevega obdobja (Pergovnik in Bassin, 1984).

Omenjene konservatorske smernice poustvarjajo deloma obdobje iz Franciscejskega katastra, deloma pa poznorenesančno-zgodnjebaročno slogovno obdobje pri nas (Valvasorjeva doba), kar se odraža predvsem v načrtovanem okrasnem vrtu.

Slika 29: Idejni načrt ureditve okolice gradu Bogenšperk (Pergovnik in Bassin, 1984)

Na podlagi analiz današnjega stanja ugotovimo, da konservatorske smernice iz leta 1984 niso bile upoštevane v celoti.

Slika 30: Primerjava predvidenega konservatorskega stanja (1984) in današnjega stanja v neposredni okolici gradu

01-6.4.3 Prenove¹⁷

Prvi grafični posnetki gradu, ki obsegajo tlorise in narise fasad je leta 1960 izdelala Milica Detoni Kurent, d.i.a. Leta 1972 je bil ustanovljen odbor za prenovo gradu, prenovo pa je vodil konservator Milan Železnik. Tedaj so bili predvideni številni sanacijski posegi, nujni za statično utrditev gradu: ureditev drenaže, kanalizacije. Vzporedno s tem je bila predvidena obnova streh, in fasad na zunanji in dvoriščni strani. Osnovna ideja prenove je bila čim bolj približati grad času, ko je v njem živel Valvasor.

Slika 31: Dvoriščna fasada, 1960, INDOK

Slika 32: Zahodna fasada pred pričetkom prenove, 1960, INDOK

Leta 1973 so bila končana zemeljska dela, okrepljeni temelji ter obnovljeno prvo nadstropje gradu. V tem letu so pričeli z urejanjem lokala v pritličju, urejanjem kanalizacije, napeljava vodovoda, dokončna ureditev prostorov v prvem nadstropju in ureditev okolice gradu. Nekaj let so dela potekala počasneje.

Intenzivnejša sondiranja in prenove so se ponovno pričela po letu 1976. Iz zidov se je pokazalo precej stavbnih elementov, nekaj pa je bilo odkritih tudi z načrtnim sondiranjem. Tako je bilo

¹⁷ Povzeto po Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 46-49.

najdenih več strelnih lin na obeh zahodnih stolpih, ki so bile pozneje prezentirane. Pri delih na okroglem stolpu je bila dokumentirana zidava, način gradnje, mere opeke, prvotni estrih v strelni niši, okviri iz peščenca, obdelava iz 17. Stoletja. V zahodnem traktu so v prvem nadstropju odkrili vhod v Valvasorjevo sobo in podporne trame. Sondiranja so pokazala odprtino prvotnega vhoda v SV stolp. Na to mesto je bil leta 1976 vzidan renesančni portal z druge lokacije. V notranjosti so bile izdelane lesene stopnice. Celotna fasada je bila obnovljena po tehnologiji z deset let starim gašenim apnom v eni plasti.

Na osnovi Valvasorjevih grafik so bile izvedene tudi nekatere rekonstrukcije: tristrani konzolni pomol na zahodni strani, lesen pokrit balkon nad vhodom, stolpič z uro na sredini vzhodnega trakta (tudi s pomočjo meritev in sondiranj na podstrešju). Sprva načrtovana nadzidava JV stolpa je bila kasneje na srečo opuščena.

Slika 33: Južna fasada in JV stolp pred prenovo

Slika 34: Stanje pred prenovo – baročno stopnišče je bilo pozneje odstranjeno, INDOK

Žal je bilo med prenovo odstranjeno zunanje stopnišče, ki je z dvorišča vodilo v zunanji hodnik prvega nadstropja. Na tem mestu se je pokazalo gotsko okence s trilstnim zaključkom. V kapeli, ki se nahaja v pritličju vhodnega trakta je bilo odprtih dvoje oken na zahodni strani, pred tem je kapela imela le dvoriščno okno.

Slika 35: Pogled od znotraj SV stolpa, odpiranje trilistno zaključnega gotskega okenca

Slika 36: Obnovljeno gotsko okno na mestu predhodnega stopnišča

V letu 1978 je bila v gradu napeljana centralna kurjava, v pritličju pa odprti gostinski prostori. V letu 1980 je bila obnovljena še viteška dvorana v JZ stolpu, predprostor, pravokotna dvorana, Valvasorjeva delovna soba in sosednji prostor. Nadalje so bile obnovljene dvoriščne fasade in kritine severnega in zahodnega trakta. V začetku osemdesetih let je bila izvedena obnova južnega trakta v podstrešnem delu in drugem nadstropju. Dvorana in podstrešni del sta bila združena v enoten prostor. Po odstranitvi stropa dvorane je bila strešna konstrukcija izvedena z napetimi jeklenimi vezmi, ki povezujejo sleme strehe s horizontalnima poveznikoma.

Hkrati z že omenjenimi rekonstrukcijami po Valvasorjevih risbah je bila zamenjana konstrukcija ostrejša vhodnega trakta. Tramovi so povezani z mozniki, skozi steklo pa je to mogoče videti.

Do leta 2000 so bili obnovljeni tudi kletni prostori, severnega trakta z grobnico, viteška dvorana v okroglem stolpu s predprostorom in kapelo pri vhodu v grad. Usposobljen je bil grajski vodnjak, notranja oprema in pohištvo pa je bilo preneseno iz drugih lokacij oziroma izdelano na novo, saj razen zidov prvotnega gradu ni bilo ohranjeno ničesar.

V kleti severnega trakta so bila opravljena osnovna sanacijska dela.

Obnovitvena dela so potekala tudi v okolici gradu. Teren pred zahodnim delom je bil arheološko raziskan v letu 1980. Najdeni so bili le ostanki zidu ob grajskem vhodu in nekaj keramike.

01-6.5 Primerjava s sorodnimi spomeniki

Grad Bogenšperk je po svoji zasnovi eden tipičnih gradov, razširjenih po Kranjskem in drugod v osrednji Evropi, katerih gradnja sega v čas srednjega veka. Značilna lega na dominantni poziciji, večinoma na vrhu vzpetine, utrjeni trakti in vogalni stolpiči so omogočali plemstvu nadzor nad okolico in sovražniki. Ti gradovi so ostali naseljeni tudi v poznejših obdobjih. Od prvotne obrambne funkcije so poznejše prezidave težile k večjemu udobju bivanja v njih.

Na arhitekturi pogosto zasledimo detajle iz srednjega veka, renesanse in močne prezidave v času baroka. Prezidave se nadaljujejo še vse do 19. in 20. Stoletja.

Mnogo gradov podobnih tipov je upodobil in opisal Valvasor v svojih topografijah in Slavi vojvodine Kranjske, vendar pa se mnogi izmed njih do danes niso ohranili ali pa so predelani.

Slika 37: Grad Lichtenberg na Valvasorjevem bakrorezu, danes ne obstaja več.

Slika 38: Grad Šrajbarski turn iz Valvasorjeve Topografije, danes je spremenjen.

Slika 39: Grad Mokrca na Žerovčevem načrtu struge reke Save, 1807. Arhiv Republike Slovenije.

01-6.6 Materialno stanje spomenika in okolice

Po zaslugi konservatorskih posegov in prenov je grad funkcionalen in v dobrem stanju. V slabšem stanju je vrt in pripadajoča gospodarska objekta na zahodni strani gradu.

01-6.6.1 Poslopji na zahodni strani gradu

Pollandova hiša in gospodarski objekt danes nimata funkcionalne rabe. Kljub temu je bila pri prvi že zamenjana streha s strešno kritino, kar pomeni, da je bila objektu zagotovljena osnovna zaščita. To kaže tudi na težnjo lastnikov, da bo objekt ostal v uporabi, ki bo po vsej verjetnosti turistične narave.

V notranjščini je razen zidov malo ohranjenega. Ohranjena je lončena peč. V pritličju je vidno obokanje kletnih prostorov.

Slika 40: Pollandova hiša, zunanjsčina

Slika 41: Pollandova hiša, novo ostrešje, notranjščina

Poškodbe: V notranjščini je objekt v slabem stanju. Zidovi so dotrajani, stavbnega pobištva ni in na njegovem mestu ževajo le odprtine, stopnišče je v slabem stanju in nevarno za uporabo.

Kljub temu je na posameznih mestih vidno krepitev z betonom, tudi posamezni zidovi so že okrepljeni. Nekatere okenske odprtine so bile zazidane, nekatere pa so ponovno prebite.

Slika 42: Notranjščina v pritličju, pogled na propadajoče zidove in stopnišče

Slika 43: propadajoče stopnišče, detajl

Slika 44: Notranjščina: zidovi, odprtine in tramast strop

Slika 45: Notranjščina: zidovi, odprtine in tramast strop

Slika 46: Lončena peč

Slika 47: Tla nakazujejo kletni obok, vratna odprtina pa je bila zazidana in ponovno prebita.

Gospodarsko poslopje je delno še vedno v uporabi, čeprav je njegovo stanje še slabše. Pogled v notranjščino ni bil dostopen. Tudi poznejših prenov ne opazimo.

Slika 48: Pogled na gospodarsko poslopje s severne strani

Slika 49: Pogled na gospodarsko poslopje z južne strani

Slika 50: Gospodarsko poslopje s severne strani, propadajoči balkonček, razpoke v zidovih, propadajoče ostrešje...

Slika 51: Gospodarsko poslopje, stanje zunanjsčine in strehe

Poškodbe: Poslopje kaže dotrajanost v vseh pogledih. Opazimo: statične probleme, dotrajanost strešne konstrukcije in kritine, propadanje zidov, stavbnega pohištva in drugih lesenih delov.

01-6.6.2 Vrt

Današnje stanje posestva Bogenšperk odraža predvsem nejasnost v zasnovi, kar je posledica delno uresničenih predvidenih konservatorskih usmeritev ter nekaterih nepredvidenih posegov, izvedenih nepremišljeno.

Sama vrtno-arhitekturna dediščina torej ni ustrezno predstavljena in ni skladna z načeli konservatorstva pri obnovah takšnih vrtno-arhitekturnih objektov, in tako ne daje ustreznega ozadja samemu spomeniku.

Ob terenskem pregledu smo ugotovili, da je spomeniška substanca slabo ohranjena, izjema sta le dvojni lipov drevored in sama izoblikovanost terena na zahodni strani gradu. Lipov drevored predstavlja spomeniško substanco, ki se je najverjetneje ohranila iz druge polovice 19. stoletja.

Neustrezno umeščeno asfaltirano parkirišče loči od vstopnega dela gradu kovinska ograja. Točka, kjer asfaltna površina preide v utrjeno peščeno pot, predstavlja vstopno točko v območje gradu. Celotno vstopno območje je obdano z gabrovo živo mejo. Glavna peščena pot, ki se začne v vstopni točki s kovinsko ograjo, vodi neposredno do vhoda v grad. Prva stranska pot vodi proti lipovemu drevoredu na vzhodno stran gradu, druga stranska pot pa predstavlja povezovalno pot okoli gradu in se hkrati navezuje na prvo stransko pot.

V vstopnem delu, tik pred gradom, so na levi strani blizu stolpa zasajene tri zimzelene grmovnice. Desno od glavnega vhoda pa stoji kamnit kip Valvasorja, katerega ozadje popestrijo trajnice.

Ob južnem delu gradu se nahaja nekoliko dvignjen ozelenjen terasast plato, obdan z živo mejo iz pušpana. Na plato vstopamo z ene strani po treh stopnicah, od koder vodi peščena pot najprej naravnost, nato pa pravokotno zavije in se zaleti v živo mejo. Na tem mestu bi upoštevajoč konservatorske smernice iz leta 1984 moral biti sestop po stopnicah s platoja na drugo stran. Ob robu pobočja se nahaja pot, ki vodi do drevoreda in je omejena z živo mejo, kjer se teren nato začne strmo spuščati.

Večji del posestva se razteza vzhodno od gradu. Tu se tik ob gradu nahaja večja peščena površina, kjer zasledimo tudi edino baročno vrtno plastiko Neptuna, prinešeno iz dvorca Grmače pri Litiji.¹⁸ Z omenjene peščene površine je omogočen dostop na dvignjen terasast plato, ter speljana pot, ki severno ob gozdnem robu vodi do lipovega drevoreda. Omenjena pot se proti severni strani spušča do nižjega nivoja, kjer se nahaja špilja (grota) z zanimivimi kamnitimi plastmi. Kot servisni dostop do gradu služi kolovoz. Na severnem delu pa grad obdaja gozd.

¹⁸ Stopar: Bogenšperk, 2001, str. 22.

Slika 52: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz Valvasorjevega časa (podloga DOF, 2011)

Slika 53: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz časa nastanka Franciscejskega katastra – 1. pol. 19. stol. (podloga DOF, 2011)

Slika 54: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz 2. pol. 19. stol. (podloga DOF, 2011)

Slika 55: Ortofoto posnetek z vrisanimi današnjimi ohranjenimi vrtnimi elementi ter vrtnimi elementi iz časa Valvasorja (podloga DOF, 2011)

Slika 56: Danes se pred dvorcem nahaja manjše parkirišče (Bogenšperk, 2011)

Slika 57: Današnji pogled na dvorec iz zahodne smeri ob vhodni ograji (Bogenšperk, 2011)

Slika 58: Pogled na grad iz jugovzhodne strani. Za živo mejo se skriva terasast plato (Bogenšperk, 2011)

Slika 59: Pogled na kamnito strukturo za gradom (gota, ki prikazuje dejstvo, da je grad zgrajen na skalnati površini, ki služi kot upora proti morebitnim potresom (Bogenšperk, 2011)

Slika 60: Današnji posnetek gradu iz zraka (Bogenšperk, 2011)

01-6.7 Opis sprememb rabe in upravljanja skozi čas

V stoletjih se je upravljanje gradu spreminjalo, vendar je bila raba pretežno ista. Grad je služil kot bivališče ali eno izmed bivališč plemiškim rodbinam. V času Valvasorja so v njem delovale tudi grafična in tiskarska delavnica.

V izrednih razmerah medvojnega časa je bila v gradu (kot v mnogih drugih gradovih) okupatorjeva postojanka. Po drugi vojni je grad ostal brez gospodarja, notranjost je bila razdejana, vrata in okna uničena, pohištvo pa odpeljano. Večinoma so ga odpeljali že zadnji lastniki Windischgrätzi.

Zavod za spomeniško varstvo si je takoj začel prizadevati za prenovo, tako da je grad bil v kratkem obdobju 1949 – 1964, ko so v njem prebivali Jezuiti že deloma obnovljen.

Leta 1968 je grad prevzel Investicijski biro Trbovlje, ki ga je nameraval preurediti v muzej in hotel, vendar ga je leta 1972 zaradi pomanjkanja finančnih sredstev vrnil občini Litija. Takrat se je začelo tudi sistematično prenavljanje gradu.¹⁸

Leta 1998 je bil ustanovljen Javni zavod grad Bogenšperk, ki upravlja z objektom in koordinira vse dejavnosti. V današnjem času se v gradu nahaja muzejska zbirka, ki govori o življenju in delu Janeza Vakjarda Valvasorja. Prikazana je njegova delovna soba in bakrorezna delavnica, v katerih se

¹⁸ Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 42.

ob ogledih odvijajo predstavitveni programi. Knjižnica je namenjena tudi poročnim obredom, v samem prostoru gradu pa se odvijajo različne prireditve in dogodki.

01-6.8 Dokumentacija stanja spomenika – v prilogi

- izvleček iz katastrov, geodetskega in arhitekturnega posnetka (lokacija, karakteristični tlorisi, fasade, detajli, celoten arhitekturni posnetek je v prilogi),
- osnovna fotodokumentacija stanja: fotografije lege objekta z okolico, vseh fasad, pomembnejših detajlov in notranjih prostorov,
- seznam druge dokumentacije in drugo

01-7 Družbeni pomen spomenika

01-7.1 Obrazložitev kulturnega (*zgodovinskega, estetskega*) pomena

Grad Bogenšperk je predvsem spomenik Valvasorju in njegovemu delu. Prvi in temeljni slovenski polihistor je v njem živel in delal 20 let. Tu se je nahajala bogata knjižnica, izjemna zbirka znanstvenih instrumentov in različni redkih predmetov. Valvasor je ustanovil tudi prvo slovensko grafično delavnico,¹⁹ v kateri je 11 let zaposloval izvrstne bakrorezce iz domačih in tujih krajev. Poleg temeljnega dela: Slave Vojvodine Kranjske (iz leta 1689) so tu nastale: topografija Kranjske (1679) in Koroške (1681), natisnjena pa so bila tudi tako imenitna dela kot so: Pasionska knjižnica (1679), Podobe Ovidovih Metamorfoz (1680) in znamenito delo *Theatrum mortis humanae tripartitum* (1682). Našteta dela obstajajo danes v odličnih faksimiliranih ponatisih.²⁰ Občudovali so ga že sodobniki, saj je Erazem Francisci zapisal, da »se ta visoki grad Bogenšperk z vsemi častmi lahko ima za Parnas«.²¹

Valvasor je zaradi svojih raziskav Cerkniškega jezera in drugih leta 1687 postal član angleške Kraljeve družbe (*Royal Society*) v Londonu, poleg tega pa so njegov spis objavili v dveh tujih znanstvenih zbirkah.

Prav zaradi pomena bivanja in delovanja slavnega polihistorja je zgodovinski pomen gradu Bogenšperk izjemen. Sama arhitektura je danes v največjem obsegu slika spomenika 17. stoletja, časa, ko je v njem živel slaven polihistor. Čeprav s svojim oblikovanjem in dimenzijami ne izstopa, pa se, tudi zaradi prenov, uvršča med boljše prezentirane arhitekturne spomenike tega časa na slovenskem ozemlju. Estetski pomen ji še dodatno daje umeščenost v slikovito osrednje slovensko kulturno krajino.

Druga zgodovinska osebnost, pomembna zlasti za področje arheoloških raziskav je vojvodinja Mecklenburška. Ob omembi te imamo nekoliko grenak priokus, saj je izjemno bogastvo železne dobe, ki je bilo izkopano večinoma na Kranjskem, to ozemlje žal zapustilo.

Arhitektura je tesno povezana z zgodovinsko pomembnimi osebnostmi, ki so tu živele in je prav tako odraz razvoja in nekaterih slogov (gotški, renesančni, neogotski). Sama arhitektura se uvršča

¹⁹ Na slovenskem so bile ustanovljene tiskarne že pred tem, vendar grafičnega podjetja, ki bi združevalo tiskarno, bakroreznico in se ukvarjalo tudi z založništvom. Zbral je risarje in bakrorezce. Založniškega programa pa ni mogel speljati do konca. Branko Reisp: Začetki našega tiskarstva in Bogenšperk, 1976, str. 30. (v publ. Valvasorjev Bogenšperk)

²⁰ Stopar: Bogenšperk, 2001, str. 13

²¹ Ivan Godec: Obnova gradu Bogenšperk, 1990 (v publ. Valvasorjev Bogenšperk).

med spomenike svojega časa in jih po umetnostnih značilnostih ne presega. Predstavlja pomembno celoto, ki je zlasti od 17. stoletja dalje dobro dokumentirana.

Pomen parka

Skromna in majhna vrtna zasnova je posledica same lege gradu na strmem pobočju. Zgodovinski vrt v oblikovalskem smislu ne predstavlja izjemno pomembnega vrta, saj stilni vrt obsega precej majhno območje, v katerem je prisotnih malo vrtnih elementov (drevo, ribnik, sadno drevje, zelenjavne grede in grota). Govorimo o skromni zasnovi vrta, ki pa ima zgodovinsko vrednost.

Valvasorjevi bakrorezi poleg samega gradu prikazujejo tudi izjemno lepe in tipične vedute ter okoliške krajine. Delna rekonstrukcija Valvasorjevega zgodovinskega vrta v poznorenesančni-zgodnjebaročni poustvaritvi bi lahko ustrezno dopolnila spomenik v zaokroženo celoto z zgodovinskim in simbolnim pomenom.

01-7.2 Obrazložitev razvojnega potenciala

01-7.2.1 Grad s pripadajočima gospodarskima poslopljema

Razvojni potencial se omejuje predvsem na ustrezno interpretacijo območja, ki mora ohraniti avtentičnost v največji možni meri. Interpretacija se lahko izvede v celovitejši predstavitvi Valvasorjevega življenja, zlasti pa njegovega pomena skozi samo razstavo, ki se nahaja v gradu.

Možna je okrepitev turistične in gostinske ponudbe, ki pa ne sme nikakor škoditi zgodovinskemu pričevanju arhitekture in sedanje pojavnosti gradu. Ta ponudba se lahko ustrezno umesti v dvoje pomožnih objektov, ki se nahajata ob parkirišču, na zahodni strani gradu. Objekta je prej potrebno prenoviti v skladu s konservatorsko-restavratorskimi načeli.

01-7.2.2. Park

Posestvo Bogenšperk potrebuje celovito obnovo oziroma smiselno dopolnitev gradu z ustreznim ozadjem. Grad bo šele skupaj s krajinsko dediščino predstavljal zaključeno prostorsko celoto in tako resnično zaživel.

Spomeniške substance se res ni kaj dosti ohranilo, vendar pa poznamo podobo in videz krajine preteklih obdobij, predvsem iz časa Valvasorja (2. pol. 17. stol.) in na podlagi Franciscejskega katastra (sred. 19. stol.). Prav to značilno krajino pa želimo poustvariti in jo ponovno obuditi.

Samo posestvo Bogenšperk je že danes zelo prepoznavna in priljubljena zgodovinska dediščina (predvsem zaradi gradu). Z obnovo zgodovinskega vrta bomo prispevali k še večji prepoznavnosti posestva in same krajinske dediščine kot dela naše kulturne dediščine.

01-7.3 Obrazložitev vzgojnega pomena

Grad Bogenšperk se odlikuje z izjemnim vzgojnim in izobraževalnim pomenom. Ta se nanaša na bivanje in delo Valvasorja v tem gradu. Gre za temeljno osebnost slovenske zgodovine, njegova dela pa predstavljajo temeljni vir vseh poznejših, tudi današnjih raziskav. Vzgojni pomen je okrepljen z razstavo Valvasorjevih znanstvenih instrumentov, zbirk in drugih del. Posebej vzgojna je njegova grafična delavnica s predstavitvijo dela v njej.

Za primerno predstavitev tega pomena je še posebej ključna nova zasnova razstave, ki bi v celoti prikazala življenje, delo, predvsem pa pomen te slavne osebnosti.

Pomembnega vzgojnega pomena je tudi prikaz zgodovine samega gradu in prenov, ki potekajo že več desetletij. Te zaokrožijo izobraževanje o slavnem polihistorju s prikazom časa v katerem je živel in razvojem grajske arhitekture skozi stoletja.

Ne smemo tudi pozabiti, da je na gradu imela svojo postojanko med številnimi arheološkimi pohodi po Kranjskem tudi vojvodinja Mecklenburška. Čeprav obsežnega števila predmetov izjemnega pomena, ki jih je izkopala pri nas in segajo v čas železne dobe žal ne hranimo na našem ozemlju, gre vendar za ene zgodnejših in zelo pomembnih arheoloških izkopavanj v Evropi. Vojvodinja je sodelovala z najbolj priznanimi arheologi v tedanji Evropi. Najdeni predmeti so pokazali na izredno bogato življenje na tem območju v času železne dobe.

01-7.4 Obrazložitev simbolnega, identifikacijskega pomena

Malo je krajev v Sloveniji, ki bi imela večji simbolni in identifikacijski pomen, čeprav predhodni lastniki in tudi Valvasor, ki je za to zaslužen, ni bil po rodu Slovenec. S svojimi topografijami, zlasti pa Slavo vojvodine Kranjske je Valvasor dal temelje zgodovini slovenskega ozemlja, popisal njegove značilnosti, običaje in navade ljudi, arhitekturo, ki je tu nastajala in obstajala in sicer tako grajsko, samostansko, cerkveno kot tudi tisto preprostega kmečkega človeka. Popisal je naravne znamenitosti tega območja, tako rastlinstvo, živalstvo kot tudi geološke itd. S tem do danes ostaja eden tistih, ki so največ naredili za zgodovinsko identiteto Slovencev, Bogenšperk pa je s tem postalo središče te identitete. Tukaj je delovala grafična delavnica, tu so nastala njegova dela in od tu je o slovenskem narodu in ozemlju izvedel tudi ostali svet.

01-7.5 Družbeni pomen spomenika

Glavni poudarek sicer večplastnega pomena gradu Bogenšperk in njegove okolice je na času, ko je v njem prebival in delal polihistor Janez Vajkard Valvasor. Bogenšperk je tedaj pomenil središče znanja, raziskovanja in ustvarjanja na Kranjskem in širše, zato je bil imenovan tudi »Parnas.« Poleg tega, da so bile tu hranjene izjemne naravoslovne zbirke in izredna knjižnica, je tu delovala tudi bakrorezna delavnica, prva in edina v tistem času na Slovenskem. Valvasorja so obiskovali pomembni umetniki in učenjaki njegovega časa. S Slavo vojvodine Kranjske je postavil temelj poznavanja zgodovine na slovenskem ozemlju, pa tudi temelj domovinske zavesti. S svojimi raziskovanji se je Valvasor uveljavil kot mednarodno visoko cenjeni raziskovalec. Prav življenje in delo Valvasorja dajejo Bogenšperku največji zgodovinski, simbolni, vzgojni in identifikacijski pomen.

Estetski pomen gradu se odraža tudi v njegovi legi, stanju (ki se ne razlikuje veliko od časov, ko je v njem živel polihistor) in umeščenosti v okoliško kulturno krajino. V vse ostale pomene se vklaplja pomen arhitekture, ki je odraz časa in predvsem povezan z osebnostmi, ki so tu živele. V začetku 20. stoletja je bil Bogenšperk pomembno zbirališče železnodobnih izkopanin, izkopanin na Slovenskem ozemlju, ki pa se žal tukaj niso ohranile.

01-7.5.1 Pomen parka

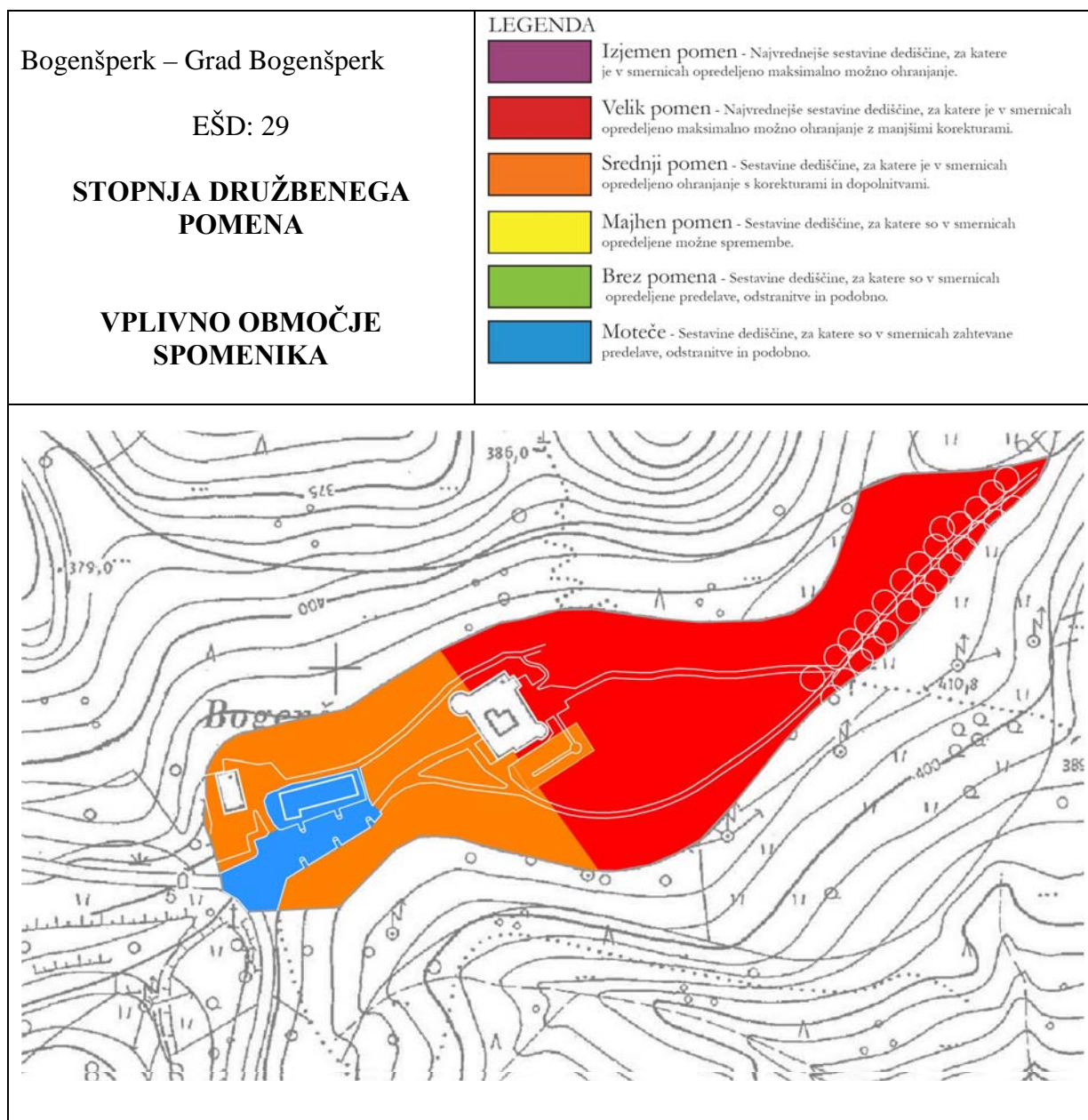
Z vrednotenjem vrtno-arhitekturne dediščine smo na območju posestva Bogenšperk opredelili vlogo in pomen gradu ter tako ugotovili stopnjo in način obnove. Opredelili smo spomeniško vrednost vrtnih elementov, kot pogoj za smiselno vključitev le-teh v zasnovo.

Spomeniška substanca je skromna, ohranjen je le dvojni lipov drevored ter sama izoblikovanost terena oziroma krajine na zahodnem delu gradu. Drevored je bil najverjetneje, sodeč po zgodovinskih virih, posajen v 2. pol. 19. stoletja.

Posamezne vrtno elemente, ki izstopajo oziroma niso skladni s celotno podobo parkovne ureditve, je potrebno odstraniti oziroma ustrezno preoblikovati in smiselno umestiti v prostor.

Vrt posestva Bogenšperk je skozi različna zgodovinska obdobja spreminjal svojo zasnovo. Ob pregledu različnih zgodovinskih virov pridemo do skupnega zaključka, da vrt posestva ni bil v nobenem obdobju stilno izjemen. Govorimo o skromni zasnovi vrta, ki pa ima zgodovinsko vrednost.

01-7.7 Stopnja družbenega pomena

Bogenšperk -
GRAD S PARKOM

EŠD: 29

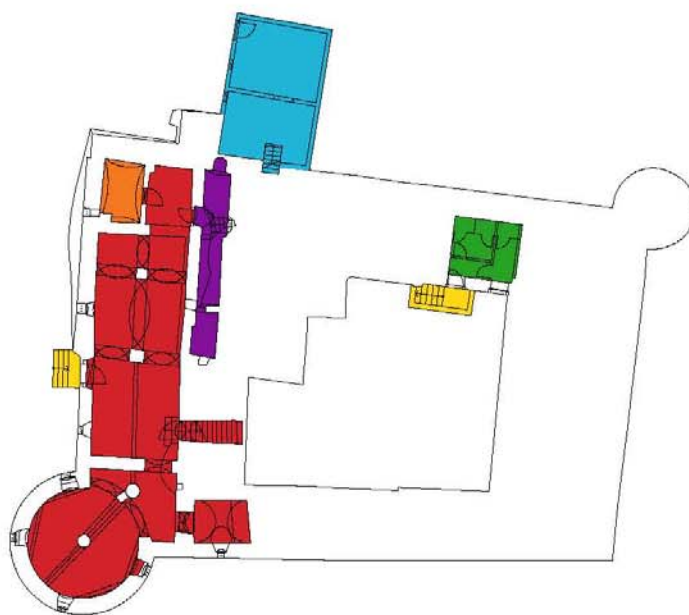
STOPNJA DRUŽBENEGA POMENA

Tlorisi 1

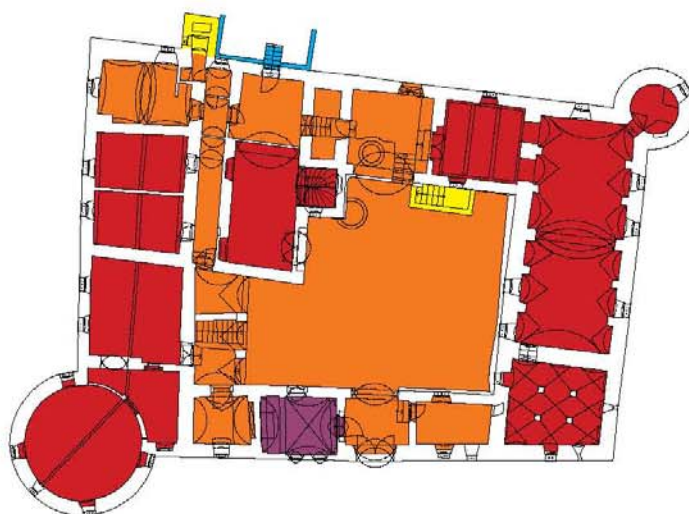
LEGENDA

- **Izjemni pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.
- **Velik pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.
- **Srednji pomen** - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.
- **Majhen pomen** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe.
- **Brez pomena** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.
- **Moteče** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

Klet

Pritličje

Bogenšperk -
GRAD S PARKOM

EŠD: 29

STOPNJA DRUŽBENEGA POMENA

Tlorisi 2

LEGENDA

- Izjemen pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.
- Velik pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.
- Srednji pomen** - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.
- Majhen pomen** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe.
- Brez pomena** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.
- Moteče** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

1. nadstropje

2. nadstropje

Bogenšperk -
GRAD S PARKOM

EŠD: 29

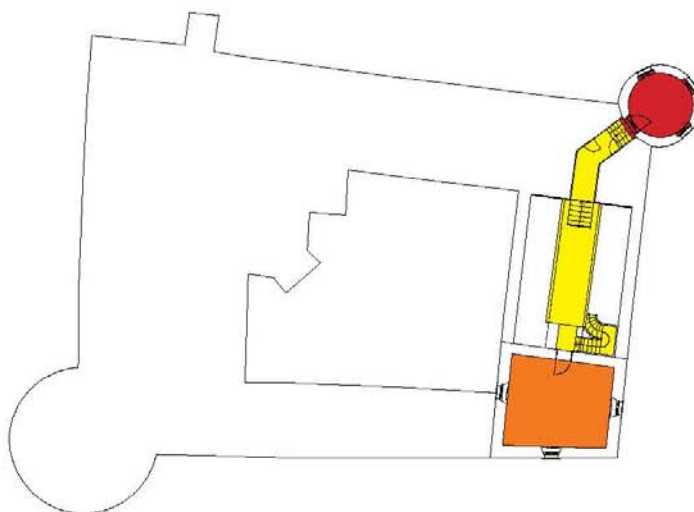
STOPNJA DRUŽBENEGA POMENA

Tlorisi 3

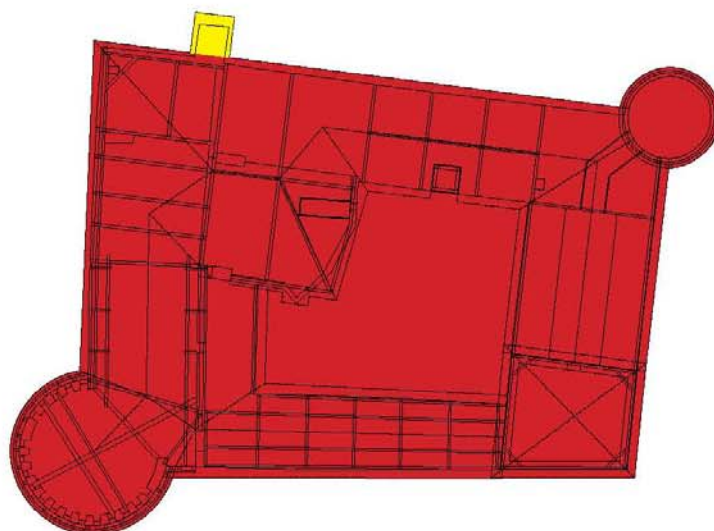
LEGENDA

- **Izjemen pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.
- **Velik pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.
- **Srednji pomen** - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.
- **Majhen pomen** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe.
- **Brez pomena** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.
- **Moteče** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

Podstrešje

Ostrešje

Bogenšperk -
GRAD S PARKOM

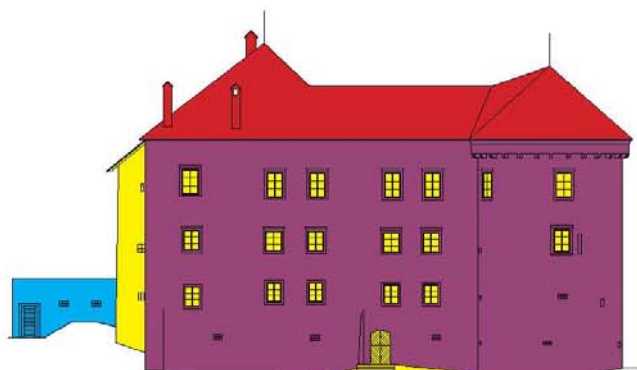
EŠD: 29

STOPNJA DRUŽBENEGA POMENA

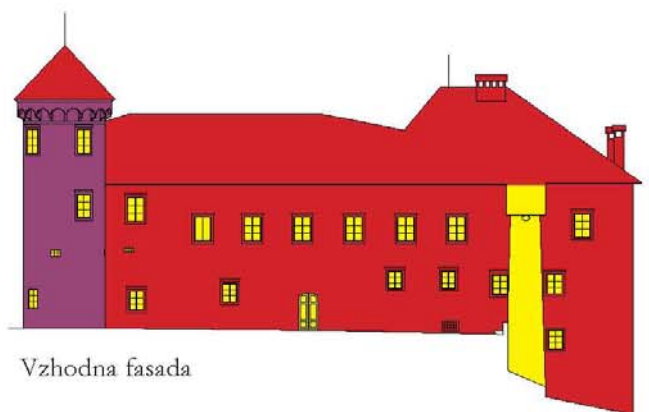
Fasade 1

LEGENDA

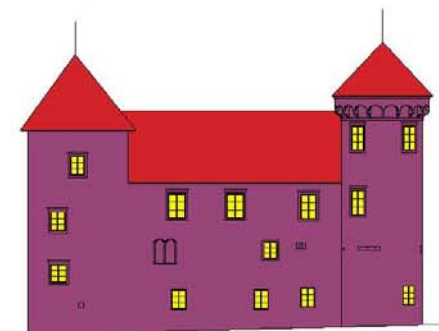
- Izjemen pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.
- Velik pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.
- Srednji pomen** - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.
- Majhen pomen** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe.
- Brez pomena** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.
- Moteče** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

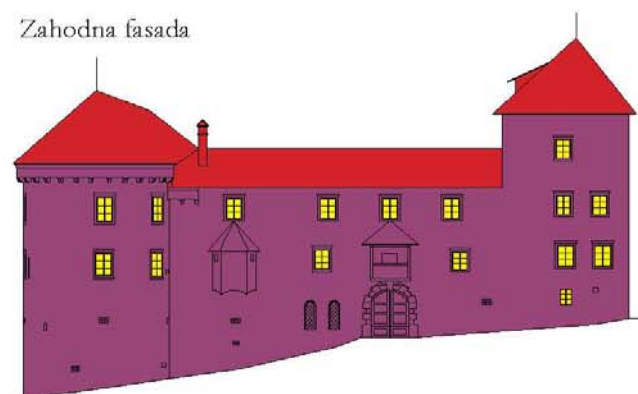
Severna fasada

Vzhodna fasada

Južna fasada

Zahodna fasada

Bogenšperk -
GRAD S PARKOM

EŠD: 29

STOPNJA DRUŽBENEGA POMENA

Fasade 2

LEGENDA

- **Izjemen pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje.
- **Velik pomen** - Najvrednejše sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno maksimalno možno ohranjanje z manjšimi korekturami.
- **Srednji pomen** - Sestavine dediščine, za katere je v smernicah opredeljeno ohranjanje s korekturami in dopolnitvami.
- **Majhen pomen** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene možne spremembe.
- **Brez pomena** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah opredeljene predelave, odstranitve in podobno.
- **Moteče** - Sestavine dediščine, za katere so v smernicah zahtevane predelave, odstranitve in podobno.

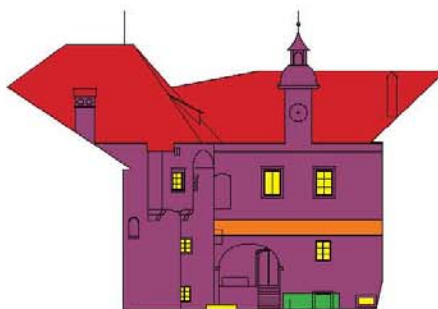
Severna dvoriščna fasada

Vzhodna dvoriščna fasada

Južna dvoriščna fasada

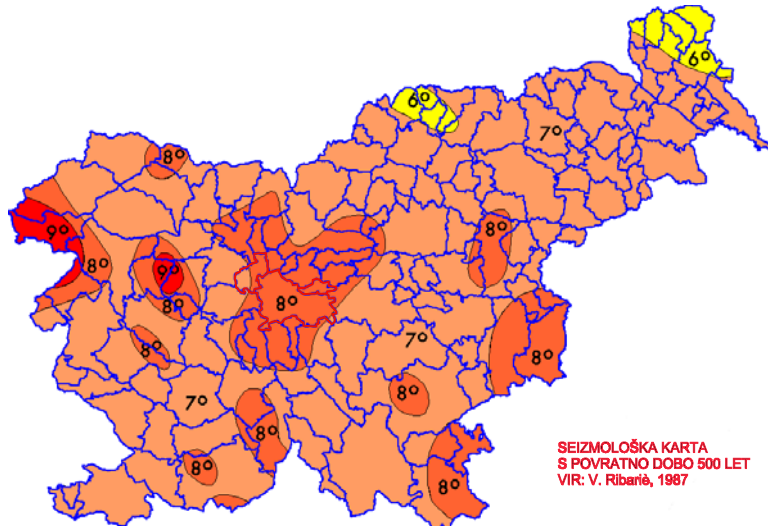
Zahodna dvoriščna fasada

01-8 Ranljivost in ogroženost spomenika

01-8.1 Splošna ocena ranljivosti spomenika

Bogenšperk spada v področje osrednje Slovenije, ki je zlasti izpostavljeno potresni ogroženosti. Zaradi dvignjene lege gradu in značilnosti terena, ogroženost zaradi poplav ni velika. Prav tako ni velika ogroženost zaradi požarov, ki se nekoliko poveča le v sušnem poletnem obdobju.

POTRESNA OGROŽENOST SLOVENIJE

Slika 61: Celotna Slovenija leži na potresno ogroženem območju. Bogenšperk spada v območje, ki je ogroženo 7° - 8°

01-8.2 Ocena ogroženosti spomenika

01-8.2.1 Ocena ogroženosti gradu in gospodarskih poslopij

Grad je poleg zunanjih dejavnikov, kot so podnebne spremembe in onesnaženost zraka in ogrožajo vso kulturno dediščino oziroma njeno materialno substanco, ogrožen pred vsem zaradi možnosti nenadzorovanega pretiranega turističnega razvoja.

Kulturno-turistična dejavnost na gradu že poteka, upravljavec pa jo v prihodnje namerava še povečati. Skrbno je treba izmeriti nosilno kapaciteto arhitekture kot tudi območja kot celote. Turistične dejavnosti ne smejo razvrednotiti osnovnega pomena spomenika, ki ga predstavlja prav primerno ohranjena in prezentirana kulturna dediščina.

01-8.2.2. Ocena ogroženosti parka

Kulturna in vrtno-arhitekturna dediščina je v današnjem času ogrožena zaradi onesnaževanja, nenadzorovanega ekonomskega razvoja, podnebnih sprememb, množičnega turizma in ostalih dejavnikov. Skoraj vsi ohranjeni objekti dediščine se razlikujejo od prvotne zasnove, veliko jih je razobličanih, mnogi pa propadajo. Tako vrtno-arhitekturna dediščina pri nas največkrat nima potrebnih izhodišč za rekonstrukcijo, saj načrti, posnetki upodobitev, arhivski zapisi in opisi niso v celoti znani. Prav tako se ni v zadostnem obsegu ohranila spomeniška substanca, ki bi omogočila korektno prenovo (Ogrin, 1995: 7–12).

S prenovno je grad s pripadajočo okolico kulturno sicer zaživel in predstavlja enega izmed najbolj priljubljenih gradov pri nas. Vendar pa so v fazi obnove gradu preuredili tudi dostop in uredili asfaltno parkirišče, zgolj za oživitev gostinske dejavnosti. Prav ta turistična raba graščin in dvorcev pa je tista, ki najbolj ogroža vrtno-arhitekturno dediščino (Ogrin, 1995). Parkirišče se torej v oblikovalskem smislu ne navezuje na sam dostop do gradu in ga zaradi neprimerne umeščenosti celo razvrednoti.

Sama okolica gradu je danes lepo urejena in dobro vzdrževana. Zelena pobočja in svež zrak pa kar sama vabita na dolge sprehode.

Ob vstopu v ožje območje gradu je potrebna odstranitev vseh motečih dejavnikov, ki onemogočajo samo doživljanje spomenika. Govorimo predvsem o neustrezni lokaciji parkirišča in vzporednega objekta.

IZVEDBENI DEL

01-9 Usmeritve

01-9.1 Splošne usmeritve

Vsi posegi morajo potekati v skladu z mednarodnimi in domačimi konservatorskimi smernicami in standardi, ki jih določajo strokovne listine in usmeritve (ICOMOS listine, etični kodeks konservatorstva itd.). Te priporočajo ohranjanje obstoječe materialne substance spomenika v čim bolj avtentičnem stanju ter minimalne posege, kot so: čiščenje, popravila, menjave dotrajanih delov.

Posegi v spomenik morajo upoštevati splošna načela:

- minimalnega poseganja: izbira rešitev in izvedb, ki na najmanjši možni način posegajo v originalne sestavine;
- reverzibilnost: novi posegi morajo biti izvedeni na način, da jih je mogoče odstraniti od starejše arhitekture brez poškodb te;
- kompatibilnosti: nova gradiva ne smejo povzročati poškodb ali imeti negativnih vplivov na starejša ali na originalne sestavine.

Tehnologije:

- Tehnologija izvedbe del mora biti prilagojena pomenu zgodovinskega objekta. Čim več dela naj se izvede ročno (naprav, ki povzročajo škodo objektu ni dovoljeno uporabljati). Če se ugotovi, da tehnologija izvedbe povzroča škodo na objektu je treba dela nemudoma zaustaviti in nadaljevati s primernejšo tehnologijo.
- Izvajalec je dolžan skrbeti za zaščito varovanih delov spomenika.
- Pred izvedbo restavratorskih del je treba posebej preveriti in preizkusiti tehnologije dela na vzorcih, da se ta ne preizkuša na spomeniku samem.

Reference izvajalcev:

- Za izvajanje restavratorskih del na spomeniku je treba pridobiti strokovno usposobljene restavratorje za posamezno področje (les, kamen, poslikave itd.)
- Obrtniki svojo usposobljenost za delo na historičnem objektu dokazujejo z referencami na podobnih objektih (gradbena, fasaderska, inštalaterska in krovska dela).

Režim za varovanje vrtno-arhitekturne dediščine:

Varuje se:

- kompozicijo zasnove (oblika, struktura, poteze),
- kulturne sestavine (grajeni objekti, parkovna oprema, skulpture),
- naravne sestavine, ki so vključene v kompozicijo (vegetacija, voda, relief ipd.),
- funkcionalno zasnovo z navezavo na stavbno dediščino oz. stavbe in površine, ki so pomembne za delovanje celote,
- podobo v širšem prostoru z navezavo na okoliški prostor.

Pri drevoredih se zlasti varuje:

- oblikovno zasnovo drevoreda (bližino, drevesne vrste, sadilno razdaljo, sistem zasajanja ipd.),
- ekološke pogoje, ki so potrebni za razvoj in obstoj drevja,
- rastišče pred gradbenimi deli, ki lahko prizadenejo posamezna drevesa,
- posamezna drevesa pred škodljivimi posegi vanje (obsekavanje, poškodbe ipd.).

Neposredno okolico spomenika je potrebno redno čistiti grmovja in ostalega rastja, ki raste tik ob zidovih spomenika, vlaži stene spomenika in zastira pogled na arhitekturo.

01-9.2 Usmeritve za ohranitev varovanih vrednot

Grad je bil v celoti prenovljen pod vodstvom ZVKD OE Ljubljana, zato večji posegi vanj niso potrebni. Dopustna je ureditev inštalacij in ogrevanja v posameznih prostorih. To mora biti urejeno na način, ki ne poškoduje ali škodi obstoječi arhitekturi spomenika.

Usmeritve za sestavine izjemnega pomena: Sestavine izjemnega pomena se ohranjajo z menjavo, popravilom, vzdrževanjem ter le minimalnimi konservatorsko – restavratorskimi posegi. V primeru Bogenšperka so varovane vse arhitekturne značilnosti, tako zunanjsčine kot notranjsčine. Tukaj niso dopustne nobene spremembe, dodajanja ali katerokoli drugo razvrednotenje. Enako ni dopustno spreminjanje ali odstranitev stropov in tlakov, ki segajo v baročno obdobje, ali začetek 20. stoletja.

Nujne posodobitve inštalacij v navedenih traktih (voda, elektrika, ogrevanje, požarno javljanje itd.) izvedene tako, da se ohranja kakovost prostora in ne razvrednoti njegov pomen. Kjer so v prostorih ostanki poslikav se te obnovi s konservatorsko-restavratorskimi posegi. Lahko se jih prezentira (odvisno od njihove kvalitete, ohranjenosti, pomena, obsega).

Usmeritve za sestavine velikega pomena: Sestavine velikega pomena se ohranjajo v celoti, vendar so tu predvideni konservatorsko restavratorski posegi, ki vključujejo manjše korekture, ki vračajo vrednost razvrednotenim elementom (npr. ponovno odpiranje zazidanih oken, če to povečuje pomen spomenika)

Stavbno pohištvo ter večina parketov in tlakov spada v čas prenov v 70tih letih. Te je mogoče posodobiti.

Glede na količino in kakovost zgodovinskih virov, sta edini obdobji, pri katerih bi bilo možno sklepati o videzu tedanjega zgodovinskega vrta obdobje iz časa Valvasorjevega bivanja na gradu (1672-1692) in obdobje, ki ga beleži Franciscejski kataster (1823-1869). Zgodovinski vrt pa v oblikovalskem smislu ne predstavlja izjemno pomembnega vrta, saj je njegova zasnova je majhna in skromna, na kar pa je vplivala lega gradu na strmem pobočju.

Videz vrta in okoliške krajine posestva Bogenšperk je na podlagi Valvasorjevih risb, bakrorezov in opisov, v času njegovega bivanja na gradu, dobro poznan. O verodostojnosti in zanesljivosti teh zgodovinskih virov si upamo trditi, saj so tako Valvasor kot tudi njegovi pomočniki v času nastajanja bakrorezov in skic živeli na gradu in posledično dobro poznali njegovo okolico.

Torej je zasnova nekdanjega zgodovinskega vrta iz 2. pol. 19. stoletja dokaj jasna. Vrt je zahodno od gradu vključeval ribnik z racami in ob njem zasajena drevesa (dva ali tri). Jasno je vidna razporeditev poti v okolici. Medtem ko sta lipov drevored in okrasni vrt predstavljena le v tekstu. Lipov drevored se na bakrorezih namreč ne pojavlja, vodil pa naj bi ob poti, ki iz gradu zavije proti Šmartnemu (Valvasor, 1689, XI: 620). Okrasni vrt ob gradu je prav tako predstavljen le v tekstu, saj ga na bakrorezih zakrivajo krošnje dreves.

Tako lipov drevored ob poti v Šmartno kot sam okrasni vrt kljub temu, da se spomeniška substanca ni ohranila, predstavljata smiselno vključitev v obnovo vrta. Ustrezen način obnove v primeru lipovega drevoreda je rekonstrukcija, na mestu okrasnega vrta pa reinterpretacija, torej obnova, ki delno vključuje sodobno oblikovanje. Rekonstrukcija je namreč primerna metoda obnove, kadar je zgodovinski vrt uničen, bil pa je ocenjen kot pomemben in dobro evidentiran. Preostali del posestva naj vključuje svobodno, a hkrati zadržano oblikovanje.

Rekonstrukcija Valvasorjevega zgodovinskega vrta v poznorenesančni-zgodnjebaročni poustvaritvi ni smiselna v celoti.

Obstoječi lipov drevored na severovzhodnem delu posestva, ki je bil najverjetneje zasajen v 2. pol. 19. stoletja, je seveda smiselno ohraniti, saj daje v današnjem času svojevrsten pečat posestvu Bogenšperk. Drevored namreč predstavlja ohranjeno spomeniško substanco iz kasnejšega obdobja, in zaradi svoje oddaljenosti od gradu ne vpliva na način obnove krajine neposredno ob gradu. Smiselno je ohraniti tudi sam potek poti.

Pozorni moramo biti pri rekonstrukciji "Valvasorjevega" lipovega drevoreda, saj se je potek dostopne ceste tekom časa spremenil. Ta drevored je smiselno poustvariti ob današnji dostopni cesti in s tem v ospredje postaviti zgolj občutek prostorskega doživljanja, ki ga je drevored v Valvasorjevem času soustvarjal ob dostopanju do gradu. Zavedati se moramo, da je prvi vtis ob vstopu v prostor kulturne dediščine prav doživljanje te simbolne krajine.

Ob vstopu v ožje območje gradu naj se vsi moteči dejavniki, ki onemogočajo samo doživljanje spomenika, odstranijo. Govorimo predvsem o neustrezni lokaciji parkirišča in vzporednega objekta.

Poustvaritev ali reinterpretacija zgodovinskega vrta, kot ga imamo dokumentiranega na Franciscejskem katastru, ni smiselna, saj nimamo ohranjene spomeniške substance niti nimamo dovolj podatkov za rekonstrukcijo.

Slika 62: Koncept konservatorske obnove – prikaz območij (podloga DOF, 2011)

Slika 63: Koncept konservatorske obnove – prikaz načrtovane ureditve (podloga DOF, 2011)

01-9.3 Usmeritve za razvoj, spremembe in predelave

Razvoj naj bo usmerjen pred vsem v interpretacijo spomenika in območja, v samo strukturo spomenika pa naj ne posega.

V samem grajskem objektu spremembe in predelave niso dopustne (glej poglavje: Usmeritve za ohranjanje varovanih vrednot).

V Evropi, pa tudi po svetu je že leta v ospredju t.i. kulturni trajnostni turizem, ki dela na kvaliteti obiska bolj kot na številu obiskovalcev. Obiskovalcu nudi celostno uživanje kulturne dediščine, ki je okrepljeno s kulturnimi programi, kulinarčno ponudbo (lahko tudi v bližini in ne na območju samega spomenika), nočitvenimi kapacitetami. Namen tega je povečati čas obiska na daljše obdobje in vzpodbuditi obiskovalca na poglobljeno raziskovanje ne le spomenika temveč tudi njegove okolice.

Park

Zunanje pohodne površine v parku ohranjamo in se jih uredi kot utrjene peščene poti. Na dovozih v grad se površine tlakujejo po vzoru peščenih poti (npr. mačje glave).

Parkirne površine se smiselno prestavi na novo primernejšo in doživljajsko manj motečo lokacijo.

Obstoječi lipov drevored na severovzhodnem delu posestva ohranjamo, saj predstavlja ohranjeno spomeniško substanco iz kasnejšega obdobja, in zaradi svoje oddaljenosti od gradu ne vpliva na način obnove krajine neposredno ob gradu.

Pozorni moramo biti pri rekonstrukciji "Valvasorjevega" lipovega drevoreda, saj se je potek dostopne ceste tekom časa spremenil. Ta drevored je smiselno poustvariti ob današnji dostopni cesti in s tem v ospredje postaviti zgolj občutek prostorskega doživljanja, ki ga je drevored v Valvasorjevem času soustvarjal ob dostopanju do gradu.

V obnovo parkovne ureditve je smiselna tudi vključitev okrasnega vrta na južni strani gradu, natančneje na nekoliko dvignjenem terasnem platoju. Ustrezen način obnove na mestu okrasnega vrta je reinterpretacija, torej obnova, ki delno vključuje sodobno oblikovanje.

Sama lega posestva Bogenšperk omogoča izjemne razglede in poglede na okoliško krajino. Večina Valvasorjevih bakrorezov in risb je nastala z od gradu nekoliko oddaljenega in nasproti ležečega višjega hriba. Skozi čas se je spremenila raba tal in nekdanje travnike je zarasel gozd, ki danes zakriva te nekdanje značilne poglede na grad. V prihodnosti je možno razmišljanje o sečnji le nujnega dela gozda, ki zakriva pogled na grad, in tako vzpostaviti t.i. novo izletniško točko.

V gradu in njegovi okolici naj se tudi v prihodnje odvijajo dejavnosti, ki bodo omogočile nadaljnje oživljanje kulturne dediščine in je hkrati ne bodo ogrožale. Danes je v gradu že prisoten program, sestavljen večinoma iz kulturnih dogajanj (muzejska zbirka o Valvasorju, njegovem življenju in delu, razstava Valvasorjevih tehničnih pripomočkov, geodetska zbirka) ter različnih dejavnosti (viteški turnir, srečanje Valvasorjeve konjenice) in aktivnosti (rekreacija po trim stezi, kolesarjenje, jahanje po organiziranih poteh). Grad pa je priljubljen predvsem zaradi številnih porok.

Podrobne usmeritve za ohranjanje in varovanje okolice gradu

Obnove okolice gradu Bogenšperk predstavlja kompromis med ugotovljeno podobo prvotnega stanja, poznejšimi spremembami in zahtevami sodobnega življenja, tako da bo park obnovljen kot dokument zgodovinskega obdobja. Pred posegi se izdela načrt ureditve in uskladi s pristojno kulturno-varstveno službo.

Izhodišča za projektni predlog obnove združujejo konservacijo in restavracijo ohranjenih delov parka. Ohranja se omejitev parka z obstoječimi živimi mejami, ohranja se stik parka s krajino brez ograj in omejitev. Dovoljeno je odstraniti tiste elemente, ki ne predstavljajo kvalitetne prvine spomenika kulturne dediščine.

Vsa obstoječa vegetacija se redno vzdržuje, obrezuje in pomlaja. Stalno vzdrževanje vegetacije lahko vrši le primerno usposobljen izvajalec v soglasju s pristojno kulturno-varstveno službo.

Predlog vsebinskega programa okolice gradu Bogenšperk naj bo prilagojen namembnosti in funkciji gradu in s tem ustvarja funkcionalno in prostorsko povezanost gradu z okolico.

Dostopi naj se uredijo s peščenimi potmi. Dovoljeno je tlakovanje dovoznih poti z neizstopajočim tlakovanjem po vzoru peščenih poti.

01-10 Literatura in viri

01-10.1 Izbor virov

Arhiv Republike Slovenije. 2011. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo

<http://www.arhiv.gov.si/> (18. nov. 2011)

Atlas okolja. 2009. Agencija Republike Slovenije za okolje (digitalna baza podatkov)

<http://gis.arso.gov.si/atlasokolja/> (18. nov. 2011)

Bogenšperk. 2011. Javni zavod Bogenšperk

<http://www.gradovi.net/> (18. nov. 2011)

DKN – digitalni katastrski načrt. 2011. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno gradivo)

DMR – digitalni model reliefa. 2011. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno gradivo)

DOF – digitalni ortofoto posnetek v merilu 1:2500. 2011. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo)

Franciscejski kataster za Kranjsko v merilu 1:2880 (AS 176; N140A02). 1869. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije (digitalno kartografsko gradivo)

Geopedia. 2011.

<http://www.geopedia.si/> (18. nov. 2011)

Jožefinski kataster za Kranjsko. 1784-1790. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije

(digitalno kartografsko gradivo)

Občina Litija: Povabilo k oddaji ponudbe: Izdelava konservatorskega načrta za Bogenšperk – grad Bogenšperk, www.smartno-litija.si/datoteke/razpisna-dokumentacija.doc, z dne 15.10.2011

Odlok o razglasitvi gradu Bogenšperk za kulturni spomenik državnega pomena. Ur.l. RS, št. 78/99

Valvasor J. V. 1689. Slava vojvodine Kranjske. Digitalna knjižnica Slovenije.

<http://www.dlib.si/results/?&query=%27keywords%3DSlava+vojvodine+Kranjske%27&pageSize=25> (16. nov. 2011)

01-10.2 Izbor literature

Dokumentacija obnove gradu Bogenšperk. 1969. Ljubljana, ZVKD: 9 knj.

Dular, J., 2009. Kako je nastala in zakaj je odšla na tuje Mecklenburška zbirka, ARGO, Časopis slovenskih muzejev, 52/1-2, Ljubljana.

Erbežnik, M., 2000. Grad Bogenšperk, Dnevi evropske kulturne dediščine, Kulturne poti 2000, Vodnik po spomenikih, Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, str. 41-49.

- Gostiša, L., (ur.) 1989. Janez Vajkard Valvasor Slovincem in Evropi. Ljubljana: Narodna galerija.
- Hafner, A., 1992. Konservatorski vidik pri obnovi vrtno-arhitekturne dediščine. V: Parki – umetnost oblikovanja prostora. RES. Razprave 1/1992, Publikacije restavratorskega centra Republike Slovenije. Ljubljana, GRAF: 7–16
- Kovač, T., 1973. Spomini barona Valvasorja. Ljubljana, Cankarjeva založba: 243 str.
- Murovec, B., Klemenčič, M., Breščak, M. (ur.), 2005. Almanach in slikarstvo druge polovice 17. Stoletja na Kranjskem. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Ogrin, D., 1992. Evropski tokovi vrtno umetnosti in njihovi odmevi v Sloveniji. V: Parki – umetnost oblikovanja prostora. RES. Razprave 1/1992, Publikacije restavratorskega centra Republike Slovenije. Ljubljana, GRAF: 17–26
- Ogrin, D., 1993. Vrtna umetnost sveta: pregled svetovne dediščine. Ljubljana, Pudon: EWO: 400 str.
- Ogrin, D., 1995. Smisel slovenske krajinsko-arhitekturne dediščine. V: Zgodovinski parki in vrtovi v Sloveniji. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino: 7–12
- Otorepec, B., Reisp, B., 1976. Bogenšperk. Maribor: Obzorja.
- Pergovnik, D., In Bassin A. 1984. Konservatorske smernice za ureditev okolice ob gradu Bogenšperk. Ljubljana, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine: 25 str.
- Reisp, B., 1976. Začetki našega tiskarstva in Bogenšperk. Maribor, Obzorja: 27 str.
- Reisp, B., 1982. Valvasorjev Bogenšperk. Ljubljana, Tiskarna Slovenija: 48 str.
- Reisp, B., 1983. Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor. Ljubljana, Mladinska knjiga: 431 str.
- Reisp, B., 1989. Gradovi dežele Kranjske. Ljubljana, Slovenska matica: 221 str.
- Savnik, R., (ur.), 1971. Krajevni leksikon Slovenije, II. Knjiga, Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana: DZS.
- Smole, M., 1982. Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana, Državna založba Slovenije: 712 str.
- Stopar, I., 1999. Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, 2. Dolenjska. Knj. 2, Med Bogenšperkom in Mokricami. Ljubljana, Viharnik: 196 str.
- Stopar, I., 2001. Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska-druga knjiga, Med Bogenšperkom in Mokricami. Ljubljana: Viharnik.
- Štuhec, M., 2005. O Kranjskem plemstvu v času Almanachovega delovanja na Kranjskem, Almanach in slikarstvo druge polovice 17. Stoletja na Kranjskem, Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Toman, V., 2004. Vrtovi Valvasorjeve dobe. Diplomsko delo. Ljubljana. Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo: 101 str.

Valvasor J., V., 1994 (1689). Slava vojvodine Kranjske: izbrana poglavja. Ljubljana, Mladinska knjiga: 354 str.

Valvasor J., V., 1970. Topographia Ducatus Carnioliae modernae (Topografija Kranjske). Ljubljana, Cankarjeva založba: 62 str.

Vardjan, F., 1992. Restavriranje parkov v Sloveniji. V: Parki – umetnost oblikovanja prostora. RES. Razprave 1/1992, Publikacije restavratorskega centra Republike Slovenije. Ljubljana, GRAF: 27–42

Seznam slik:

Slika 1: Lokacija Bogenšperka, vir: Božo Otorepec: Bogenšperk, Ljubljana 1976, str. 18

Slika 2: Grad v mapi franciscejskega katastra, k.o., Liberga, Arhiv republike Slovenije, vir: Ivan Stopar: Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Dolenjska – druga knjiga, Med Bogenšperkom in Mokricami (od tod cit: Stopar: Grajske stavbe), 2001, str. 10.

Slika 3: Talni načrt pred pričetkom prenove, INDOK, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 14.

Slika 4: Dostop do gradu z zahodne strani, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 5: Pogled na vzhodni trakt z vzhoda, s pomožnim vhodom in plastiko Neptuna z Grmač, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 6: Pogled na JV stolp, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 7: Dvoriščne arkade zahodnega trakta, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 8: Dvoriščni stolp z renesančni pomolom, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 9: Valvasorjeva delovna soba, današnja interpretacija, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 20.

Slika 10: Vodnjak v grajski kleti, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 21.

Slika 11: Klet v SV grajskem stolpu, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 20.

Slika 12: Obnovljeni arkadni hodnik v južnem traktu, vir: Modest Erbežnik: Grad Bogenšperk, Dnevi evropske kulturne dediščine, Kulturne poti 2000, Vodnik po spomenikih (od tod cit: Erbežnik, Bogenšperk), Ljubljana 2000, str. 48.

Slika 13: Pollandova hiša z obnovljeno streho, zahodno od gradu, foto: Maja Oven Stanič

Slika 14: Gospodarsko poslopje na zahodni strani gradu, foto: Maja Oven Stanič.

Slika 15: Kvartopirci I, vir: Murovec Barbara, Klemenčič Matej, Breščak Mateja (ur.): Almanach in slikarstvo druge polovice 17. Stoletja na Kranjskem, Ljubljana 2005.

Slika 16: Janez Vajkard Valvasor, vir: dr. Branko Reisp, Božo Otorepec, Ivan Godes: Valvasorjev Bogenšperk, Odbor za obnovo gradu Bogenšperk, Ljubljana 1990.

Slika 17: Vojvodinja Paul Friedrich von Mecklenburg-Schwerin leta 1913 v Stični, vir: Janez Dular: Kako je nastala in zakaj je odšla na tuje Mecklenburška zbirka, ARGO, Časopis slovenskih muzejev, 52/1-2, Ljubljana 2009, str. 33.

Slika 18: Almanachova risba Bogenšperka iz 2. Polovice 17. Stoletja (Bogenšperk, 2011)

Slika 19: Grad Bogenšperk s sprednje strani na bakrorezu v Valvasorjevi Topografiji (Trost, cit. Po Valvasor, 1689)

Slika 20: Prikaz posestva Bogenšperk v Slavi vojvodine Kranjske, Bakrorez, (Valvasor, 1989)

Slika 21: Posestvo Bogenšperk z zahodne strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689: XI: 620)

Slika 22: Posestvo Bogenšperk z zahodne (vstopne) strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689)

- Slika 23: Posestvo Bogenšperk iz zadnje (SV) strani v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (Valvasor, 1689)
- Slika 24: Ivana Kobilca: Valvasorjeva soba na Bogenšperku, Risba, Dom in svet, 1990, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 19.
- Slika 25: Shematski prikaz tlorisa, nastalega na podlagi Valvasorjevih bakrorezov in opisov,
- Slika 26: Jožefinski kataster (Jožefinski..., 1787)
- Slika 27: Izsek iz Franciscejskega katastra (Franciscejski ..., 1869)
- Slika 28: Bogenšperk na stari razglednici iz leta 1908 (Bogenšperk, 2011)
- Slika 30: Idejni načrt ureditve okolice gradu Bogenšperk (Pergovnik in Bassin, 1984)
- Slika 29: Idejni načrt ureditve okolice gradu Bogenšperk (Pergovnik in Bassin, 1984)
- Slika 30: Primerjava predvidenega konservatorskega stanja (1984) in današnjega stanja v neposredni okolici gradu.
- Slika 31: Dvoriščna fasada, 1960, INDOK, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 15.
- Slika 32: Zahodna fasada pred pričetkom prenove, 1960, INDOK, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 14.
- Slika 33: Južna fasada in JV stolp pred prenovo, Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 43.
- Slika 34: Stanje pred prenovo – baročno stopnišče je bilo pozneje odstranjeno, INDOK, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 18.
- Slika 35: Pogled od znotraj SV stolpa, odpiranje trilstno zaključenega gotskega okenca, Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 46.
- Slika 36: Obnovljeno gotsko okno na mestu predhodnega stopnišča, Erbežnik: Bogenšperk, 2000, str. 47.
- Slika 37: Grad Lichtenberg na Valvasorjevem bakrorezu, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 84.
- Slika 38: Grad Šrajbarski turn iz Valvasorjeve Topografije, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 154
- Slika 39: Grad Mokrice na Žerovčevem načrtu struge reke Save, 1807. Arhiv Slovenije, vir: Stopar: Grajske stavbe, 2001, str. 99
- Slika 40: Pollandova hiša, zunanjščina, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 41: Pollandova hiša, novo ostrešje, notranjščina, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 42: Notranjščina v pritličju, pogled na propadajoče zidove in stopnišče, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 43: Propadajoče stopnišče, detajl, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 44: Notranjščina: zidovi, odprtine in tramast strop, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 45: Notranjščina: zidovi, odprtine in tramast strop, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 46: Lončena peč, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 47: Tla nakazujejo kletni obok, vratna odprtina pa je bila zazidana in ponovno prebita, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 48: Pogled na gospodarsko poslopje s severne strani, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 49: Pogled na gospodarsko poslopje z južne strani, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 50: Gospodarsko poslopje s severne strani, propadajoči balkonček, razpoke v zidovih, propadajoče ostrešje..., foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 51: Gospodarsko poslopje, stanje zunanjščine in strehe, foto: Maja Oven Stanič.
- Slika 52: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz Valvasorjevega časa (podloga DOF, 2011)
- Slika 53: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz časa nastanka Franciscejskega katastra – 1. pol. 19. stol. (podloga DOF, 2011)
- Slika 54: Današnji ortofoto posnetek z vrisanimi vrtnimi elementi iz 2. pol. 19. stol. (podloga DOF, 2011)
- Slika 55: Ortofoto posnetek z vrisanimi današnjimi ohranjenimi vrtnimi elementi ter vrtnimi elementi iz časa Valvasorja (podloga DOF, 2011)
- Slika 56: Danes se pred dvorcem nahaja manjše parkirišče (Bogenšperk, 2011)

- Slika 57: Današnji pogled na dvorec iz zahodne smeri ob vhodni ograji (Bogenšperk, 2011)
- Slika 58: Pogled na grad iz jugovzhodne strani. Za živo mejo se skriva terasast plato (Bogenšperk, 2011)
- Slika 59: Pogled na kamnito strukturo za gradom (grota, ki prikazuje dejstvo, da je grad zgrajen na skalnati površini, ki služi kot upora proti morebitnim potresom (Bogenšperk, 2011)
- Slika 60: Današnji posnetek gradu iz zraka (Bogenšperk, 2011)
- Slika 61: Celotna Slovenija leži na potresno ogroženem območju. Bogenšperk spada v območje, ki je ogroženo 7° - 8°
- Slika 62: Koncept konservatorske obnove – prikaz območij (podloga DOF, 2011)
- Slika 63: Koncept konservatorske obnove – prikaz načrtovane ureditve (podloga DOF, 2011)